

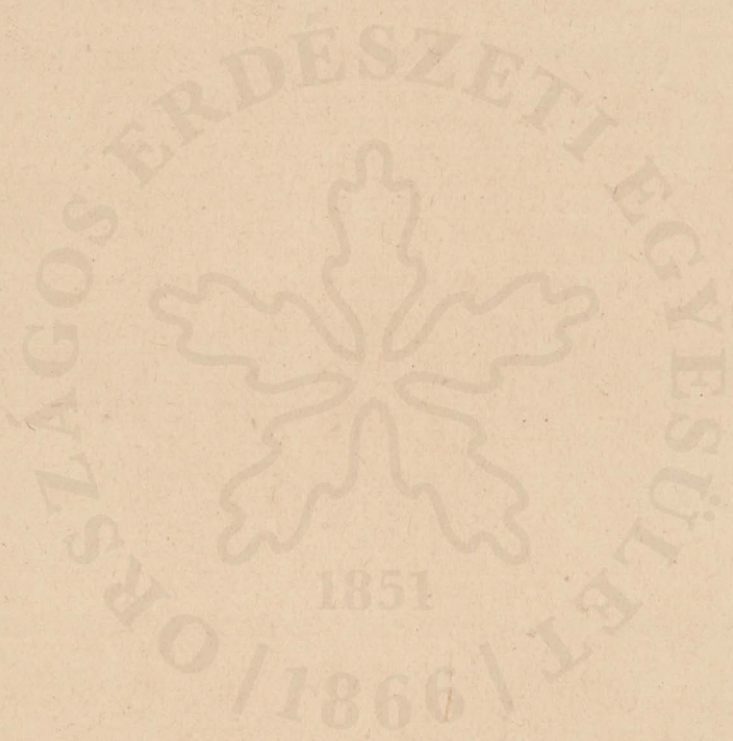
363

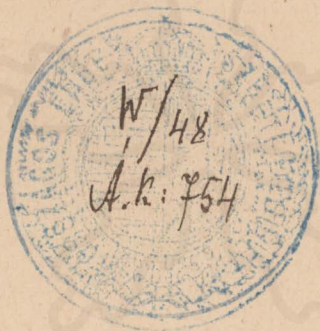
Yenninger
Mező-
gazda-
ságunk.

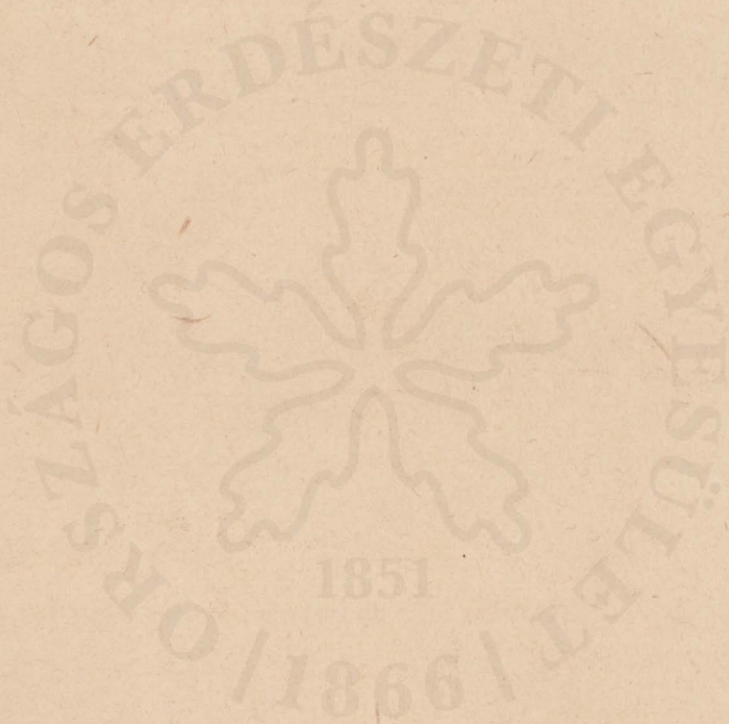
W

16

OEE Könyvtár
Áll. EII. 2018

Handwritten signature

MEZŐGAZDASÁGUNK.

IRTA

IFJ. WENNINGER MÁTYÁS

GAZDATISZT,

ZALAMEGYEI BIZOTTSÁGI TAG.

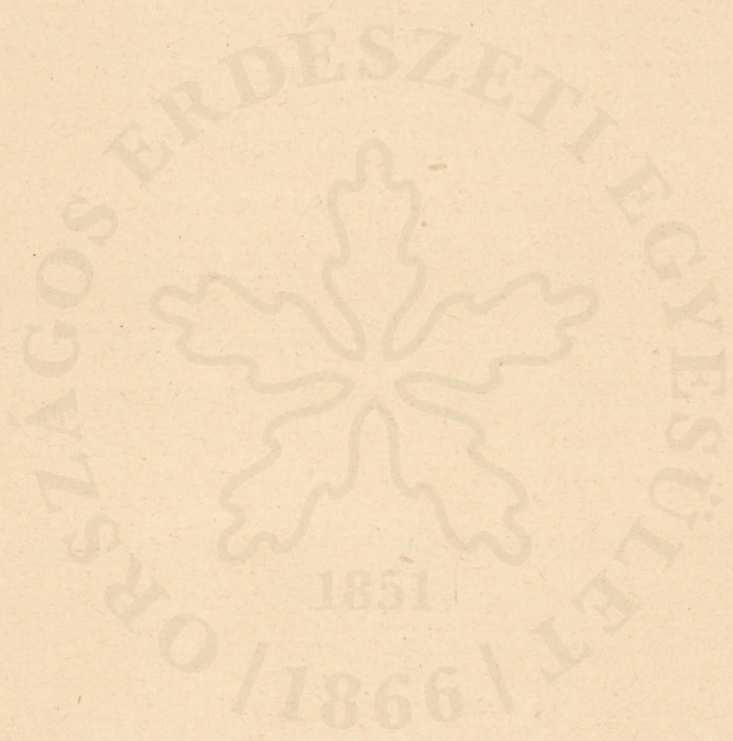
A TISZTAJÖVEDELEM FELE A GAZDATISZTI NYUGDIJ-
ALAP JAVÁRA FOG FORDITTATNI.

*A. k. 757.
10/9/3
I.*

GRILL KÁROLY ÉS KÖR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE

1892

NAGYSÁGOS

AGTELEKI BUJANOVICS SÁNDOR

URNAK,

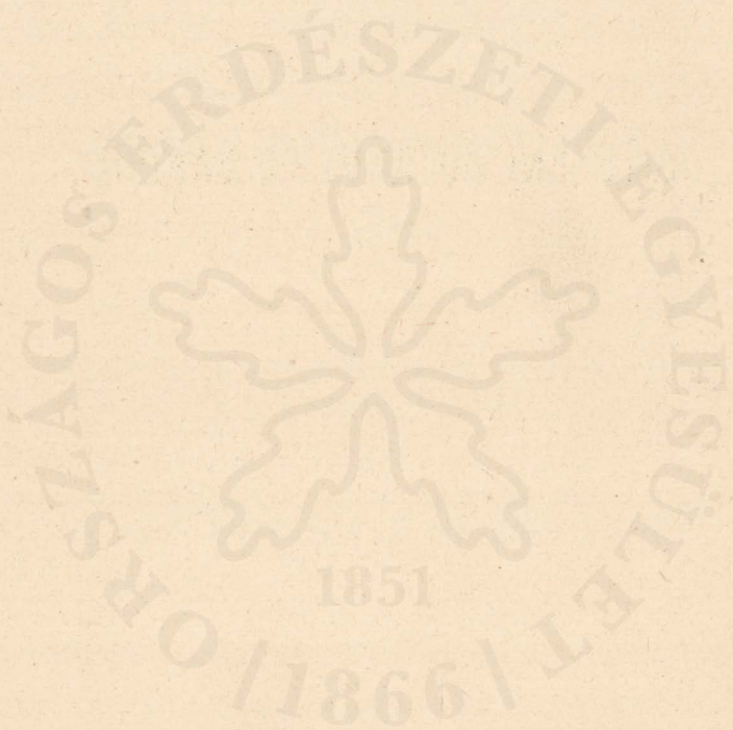
ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐNEK, A MAGYAR GAZDATISZTEK ÉS
ERDÉSZEK SEGÉLY- ÉS NYUGDIJ-EGYESÜLETE ELNÖKÉNEK, A GAZ-
DATISZTI CONGRESSUS VOLT ELNÖKÉNEK, MINT A GAZDATISZTEK
LELKES PÁRTFOGÓJÁNAK

MÉLY

TISZTELETE ÉS HÁLÁJA

JELÉÜL AJÁNLJA

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

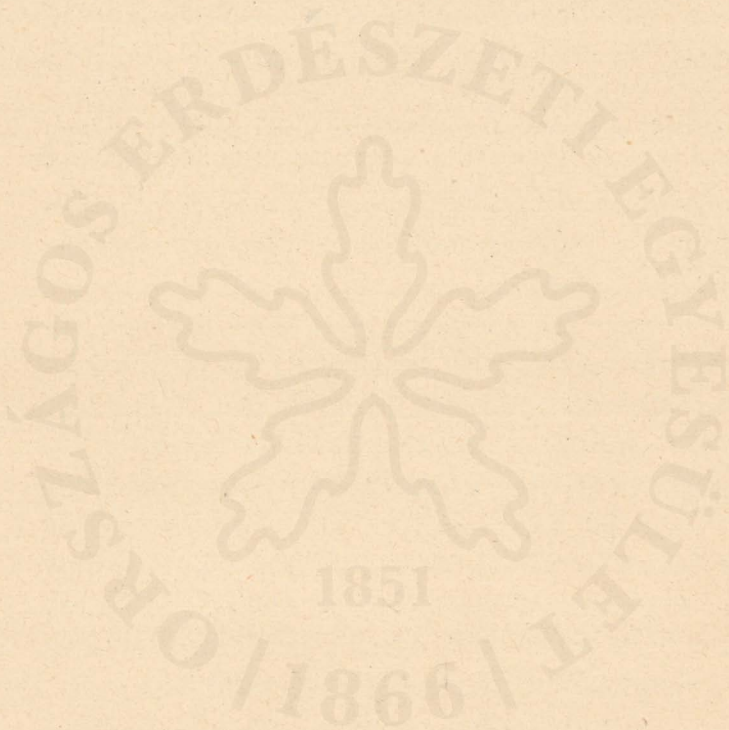
Midőn jelen szerény kis munkámmal a nyilvánosság elé lépek, korántsem vezérelt önző anyagi érdek, vagy ezzel rokon ambíció, annál kevésbé magasabb aspiráció, hanem tisztán és egyedül mezőgazdaságunk, illetve édes hazánk legjobb érdeke, a melyért küzdöttem és tehetségemtől kitelhetőleg folyton küzdeni is fogok.

Nem igénylem továbbá, hogy szerény véleményem mérvadó körökben irányadóul tekinthessék, sőt fáradozásom sokszoros kárpotlást nyer azáltal is, ha beismertetik legalább az, hogy fölösleges munkát nem végeztem.

Jelen könyvecském erkölcsi értékét, az intéző szakköröknek, anyagi jövedelmének fele részét pedig a gazdatisztek nyugdíjalapjának ajánlom fel a legmélyebb tisztelettel, illetve a legnagyobb készséggel és örömmel.

Kelt Tihanyban 1892. év február hó 25-én.

A szerző.

1. Mezőgazdaságunk állapota a múltban és a jelenben általánosságban.

A jelen kort minden téren, de különösen mezőgazdaságunk terén a rohamos haladás miatt méltán nevezhetjük korszakot alkotónak, mert kibontakozva a hagyományos gazdálkodás homályából, teljes világitásban áll előttünk azon irány, melyet követnünk kell, ha mezőgazdaságunkat fejleszteni, édes hazánkat boldogítani akarjuk.

Az iparnak és iparnövényeknek helyes felölelése, a mesterséges trágyaszerek okszerű alkalmazása, szóval a növénytermelési irány sokoldaluvá tétele és fejlesztése; továbbá a nagyobb gondnal és szakértelemmel üzött állattenyésztés és nevelés; végre a gazdasági gépeknek és eszközöknek tökéletesítése és nagy száma oly kimagasló és ragyogó fénypontjai a jelenkor növénytermelésének, állattenyésztésének és mechanikájának, szóval mezőgazdasági viszonyainak, amelyek nemcsak a múlt szomorú elmaradottságát tüntetik fel előttünk, de a jövőbe is oly messze előre vetik világító fényüket, hogy a haladás helyes irányát immár el nem téveszthetjük és ebben nem csekély érdeme van a szakoktatásnak, mely a gyakorlati kísérletezések és a szellemi kutatások terén oly fáradhatlan tevékenységet fejt ki.

De midőn egyrészt e fölötti elismerésemnek adok kifejezést, másrészt nem mulaszthatom el, hogy — közbevetőleg — kifejezést ne adjak ama megütközésemnek, a melyet bennem egyik gazdasági tanintézet 1890-iki évkönyve, illetve az abban foglalt „Buza kapálása és fogasolása“ czimü értekezése keltett.

Ki kell jelentenem azt, hogy hivatolt gazdasági tanintézet nagyon rossz szolgálatot tett a gazdaközönségnek az által, hogy a buza kapálását és fogasolását a mi viszonyaink között nem tartja sikerre vezetőnek.

Ha ezen kísérleti eredményt egy nem szakértő ember ereszti világnak, nem akadnánk fel rajta, de midőn egy gazdasági tanintézet terjeszt ilyen tévtant, az már tagadhatlanul nagy súlyjal bír és esetleg káros következményekkel jár, s így azt szó nélkül hagyni nem is lehet.

Szakirodalmunkban nem egyszer volt alkalmam meggyőződést szerezni a kapálási művelés előnyösebb voltáról, a mely mellett szól a mennyiség- és minőségben elért kedvezőbb eredményen kívül még az a körülmény, hogy a talaj tisztábban tartható a gazoktól, a gyakori porhanyítás által kedvezőbb phisikai állapotba helyeztetik, miáltal a növények gyökerek által való táplálkozása intensivebb és egyenletesebb alakban történhetik; végre a növényegyedeknek a területhez képest aránylag jóval csekélyebb száma a táperő kihasználását is jelentékenyen reducálja. Ezen elvitázhatlan előnyök daczára nem kívánok a kapálással, — a melyre nézve nem rendelkezem egyéni tapasztalatokkal, — foglalkozni; csupán a fogasolásra vonatko-

zólak akarom saját tapasztalomon alapuló véleményemet kifejteni.

Ha a fogasolás, — mint a hivatkozott értekezés mondja — „a kalászokat fejlődésükben visszavetette és a szemképződésre gátlólag hatott“: hogy történhetett meg mégis az, hogy mind a három művelésü buza egyidejűleg, június 30-án érett be? E két alternatíva egymás mellett meg nem állhat, mert ha a beérés egyidejűleg történt, — ami fölött nincs okom kételkedni, — úgy mivel indokolható a fejlődésben való elmaradottság?

Wolly kísérleteinek eredményeiből az értekezésben levont következtetésekkel és okoskodásokkal szemben én — több évi saját tapasztalatom alapján — homlokegyenest ellenkező álláspontot fogllok el; minél fogva nemcsak határozottan tagadom, hogy a kiszáradásra hajlandó talajokon, vagy száraz klíma alatt a talaj — nem nagymérvű, — de megfelelő meglazítása nem célszerű, sőt ellenkezőleg éppen ilyen tulajdonságú és fekvésű talajokon van leginkább indívalva a megfelelő porhanyítás; nem mondom, hogy a nagymérvű és erős fogasolás, a midőn nemcsak a talaj felszíne és a növény környezete porhanyítottatik meg, de a növényeket még egyszerűen helyükből is kimosditjuk, káros hatású; de hát kérem, a helytelenül alkalmazott kísérletezés eredményéből nem szabad általános következtetést levonni. Nagyon természetesen tartom, hogy az említett célszerűtlen nagymérvű erős fogasolás által a kívánt megbokrosodás sem fog bekövetkezni, mert idő kell, hogy a helyükben és gyökérzetükben megzavart s mondhatnám átültetett növénykéek újra magukhoz tér-

jenek és tovább fejlődjenek; hogy ez a rozsnál nem oly káros hatásu, azt annak mélyebb gyökérzete magyarázza meg; erre vall az így megfogasolt vetésnek — felhozott — elsárgulása, a melynek megfelelő porhanyítás mellett nem volna szabad bekövetkezni, sőt ellenkezőleg a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a czélszerűen alkalmazott fogasolás után a vetések haragosabb zöld színt nyernek.

Hogy a mi talajunk phisikailag és termőképesség tekintetében a fogasolásra nem alkalmas, azt — ha általánosságban mondatik — oly merész állításnak tartom, a melyet sem elméletileg, sem gyakorlatilag bebizonyítani nem lehet; nemkülönben ellentmondok azon feltevésnek, hogy a buza sok vizet kíván és így szárazabb természetű talajokon nem diszlik; ezt is megezáfolja a gyakorlat és az elmélet, amennyiben tudvalevő dolog az, hogy a buza kedveli a hegyes, szárazabb fekvéseket és ily helyeken minőség tekintetében határozottan jobb, mennyiség tekintetében pedig biztosabb termést nyújt; míg a laposabb és nedvesebb természetű talajokon a mellett, hogy lazább, könnyebb szem terem, még nagyobb mérvben ki van téve a termés az esélyeknek, -- köd, megdülés stb.

Eklatans bizonyítékot szolgáltat erre nézve azon tapasztalaton alapuló tény, melyszerint az 1890-ik évben, amidőn az egész országban ugyszolván aszály uralkodott, mégis úgy mennyiség, mint minőség tekintetében hasonlíthatlanul jobb buzatermésünk volt, mint az 1891-ik nedves esztendőben.

Teljesen igaz az, hogy a fogasolás által a talaj felszine kiszárad, de nem oly mélyen, hogy a gyökérzetet is érintené, hacsak a túl erős és mély fogasolás

által a növénykéket feljebb nem hoztuk a talaj felszine felé, mert a hajcsövesség kedvezőtlenebbé tétele által éppen azt akarjuk elérni, és tényleg el is érjük, hogy a gyökérzet körül a nedvesség visszatarassék; miért is bármily nagymérvű legyen is a fogasolás, a talaj kiszáradó felülete, vagy helyesebben felszine korántsem nagyobbodik annyira, hogy a kiszáradás mélyreható, következésképp káros befolyásu legyen.

Szükségesnek vélem az említettek után a fogasolás föltétlen előnyeit, a túllaza talajoktól eltekintve elősorolni, amelyeket úgy az elmélet, mint a gyakorlat, nemkülönbén a czélszerűen végzett kísérletezés mindég be fognak igazolni.

A porhanyított talajban egyenletesebben absorbeáltatik a csapadék, tovább megtartatik a nedvesség, amely kedvezőbb phisikai tulajdonságának, illetve a hajcsövesség megrontásának következménye; továbbá könnyebben terjednek a gyökerek; végre, mert tudvalevő az, hogy a porhanyított talaj több levegőt s az említettek után több nedvességet rejt magában, amelyek főtényezőkként szerepelnek azon processusnál, melyszerint a talajban levő tápanyagok a kellő phisikai és vegytani behatások folytán a növényzet gyökerei által absorbeálhatókká válnak.

Az elmondottak után azon eredményre jutunk, amit már fentebb kifejeztem, hogy rossz szolgálatott tett azon bizonyos tanintézet igen tisztelt kísérletező

tanára akkor, amidőn a meg felelő módon és időben eszközölt, feltétlenül előnyös buza fogasolást, a melyet minden okszerűen kezelt uradalomban gyakorolnak, ily kétes értékűnek, sőt sikertelennek tüntette fel.

Beismerem, merész dolog volt részemről egy gazdasági tanintézet által kiadott munka, illetve az abban vallott elv ellen sikra szállani, de fegyvert adtak kezembe; mezőgazdaságunk jó érdeke, több évi tapasztalatom és ezzel összehangzó elméleti igazságok, amelylyel küzdve nem félek az ellenféltől, annálkevésbé a legyőzetéstől.'

A mult egyik legfőbb hibája, amelyben sajnos még mai nap is sokan szenvednek, az, hogy a mezőgazdaságnak, mint tudománynak — és pedig a kor igényeihez képest folyton fejlődő tudománynak, — erkölcsi értéket és fontosságot nem tulajdonítanak. Ily értelemben el lehet itélni minden, a mezőgazdaság fejlesztésére irányult törekvést. Nem sokan vannak már ezen ó conservatív elv hivei, sőt a fejlemények agrikulturánk terén arra engednek következtetni, hogy befolyásukat és tekintélyüket már teljesen elvesztették és csupán mint tehetetlen passiv ellenség szerepelnek.

A háboruban az ellenséges indulatok aktív kifejezésre találnak a mérkőzés alakjában, a mely az egyik fél győzelmével, a másik legyőzetésével végződik, mi által a tényleges ellenségeskedés legalább egyelőre megszűnik; az ellenséges érzelmek eloszlatását azonban már a kibékülés van hivatva eszközölni.

A mezőgazdaság terén az említettem két irányzat között a döntő ütközet megtörtént, a mely a haladási irány győzelmével végződött; de még hátra van

a kibékülés, nem szabad tehát itt megállapodnunk és a legyőzötteket megvetnünk, hanem tehetségünk szerint oda kell hatnunk, hogy őket kapacitáljuk, elveink számára megnyerjük, a kölcsönös rokonszenvet felébresszük és az örök békét mielőbb megkösük, a melynek folytán egyesült erővel és kettőzött lépésekkel még biztosabban és gyorsabban haladhatunk boldogulásunk célja felé; mert valamint az erők szétforgácsolása és elágazó iránya a legnagyobb akadálya: ép úgy azok párhuzamos együttműködése a legfőbb biztosítéka mindenben az erőteljes haladásnak.

Mi ez időszerinti ellenfeleinktől csak azt kívánjuk, hogy tegyék félre az elfogultságot és mérlegeljék teljes tárgyilagossággal álláspontunkat és annak elméleti és tapasztalati igazságok által megokolt elveit, mert csak ezen az alapon értik meg a mi intencióinkat, amely a közös jólét boldog honába vezet.

Ezeknek alapján párhuzamot kell még vonnunk a múlt és a jelen között a gazdatiszteket illetőleg. A régibb időben, amidőn a gazdalkodást csak amolyan mesterségnek tartották, a melynek elsajátításához az olvasás, írás és legelemibb számvetés tudásán kívül legfejebb pár évi gyakorlat kellett, figyelmet az előképzettségre, vagy alapismeretekre kevésbé, a szakértelemre absolute nem fordítottak, ebből magyarázható részben az, hogy igen kevés szakiskolát végzett gazdatiszt volt, de annál több olyan, aki inasból komornyikból, mesteremberből lett azzá, hű szolgálat, rokonság, vagy más egyéb oknál fogva. Ha tekintjük, hogy akkoriban csak azt követelték a gazdatiszttól,

hogy hajnaltól estig a munkások körül legyen, szorgalmazza a munkát, írja össze, azután fizesse ki a munkásokat s több effélet; úgy némileg kevésbé ütközünk meg a mult ezen szokása fölött, különösen ha még azt is figyelembe vesszük, hogy milyen kezdetleges volt még akkor a növénytermelés, állattenyésztés, mesterséges trágyáról, a sokféle gépek- és eszközökről plane szó sem lehetet. Ezen visszás állapotnak tulajdonítandó az, hogy még ma is vannak oly uraságok és jószágigazgatók, akik megbotránykoznak azon, ha a kezelőtiszt munkaidőben esetleg otthon is van, olvas, tanul, vagy ír, sőt ily esetet kötelesség mulasztásnak tudnak be. Egy értelmes gazdatiszt fog oly munkafelügyelőkről gondoskodni, akik az ő folytonos jelenlétét fölöslegessé teszik, melynélfogva legfeljebb az időnkint való utánnézés válik szükségessé, miáltal áldozhat időt a tanulásra, a további kiképzésre, a mely nélkül boldogulni lehetetlen. Eltévesztett irány a másik szélsőség is, mely szerint némely uradalmakban a gazdatisztek annyira tulhalmozvák irodai teendőikkel, hogy belefáradva nem igen lesz kedvük csekély szabad idejüket ismét a szobában szellemi munkára fordítani egészségük rovására. A saját legjobb érdekeit mozdítja elő az az uraság, aki gazdatisztei számára szaklapokat és folyóiratokat járát.

Szerencse azonban, hogy voltak a multban is uraságok és jószágkormányzók, akik igen helyesen gondolkoztak, de ami fő: voltak gazdatisztek, akik, ha nem is végeztek szakiskolát, de

az értelmiség oly színvonalán állottak, hogy lépést tudtak tartani a korrall, magán szorgalmuk és iparkodásuk folytán mezőgazdaságunk haladásánál, ha nem is uttörők, de jelentékeny közreműködők voltak; ezeknek és nem az inasból, komornyikból és mesterember-féle egyénekből lett gazdatiszteknek köszönhetjük a mezőgazdaság fejlődését, haladását.

Azáltal tehát, hogy egyrésztől korosabb, de intelligens gazdatársainkat szakiskolai bizonyítvány nélkül is készséggel és örömmel tekintjük, mert tekintenünk kell, kvalifikált gazdáknak, másrésztől ebbeli jogosultságot a nem érdemesektől elvonjuk, csak magunkat, illetve gazdatiszti osztályunkat tiszteljük meg, emelvén annak erkölcsi értékét. — Önként következik ebből az, hogy nem elegendő a multa sem bizonyos évi gyakorlati működés kimutatása arra, hogy valaki szakiskolai bizonyítvány hiányában is kvalifikált gazdának tekintessék, mert akkor az említettem osztályból lettek is mindannyian képesítettek lennének, hanem meg kell állapítani a multa nézve az előképzettség dolgában bizonyos elengedhetlen minimumot, például 4 latin, vagy 4 reáliskola elvégzését, aki ezt beigazolni nem képes, az kvalifikáltnak bármily hosszú idejű gyakorlat alapján, szóval bármily körülmények között nem volna tekinthető, mert sem a mesterség, sem esetleg a katonai altiszti rang nem pótolja azon alapismereteket, a melyek folytán a mai kor igényeinek

megfelelően gazdálkodni lehessen. Mindennemű haladásnál akadályokat kell leküzdeni; ilyen akadályok mezőgazdaságunkban, mint mindenben a kontárok, ezektől kell az egyes osztályokat megszabadítani. A jövőre nézve pedig a szakiskolák elvégzését elengedhetlen és kivételt nem tűrő feltételként kell előírni.

Ami a gazdatiszti nevelést illeti, sok oly körülmény van, ami nagy fontossága daczára figyelmen kívül hagyatik. Magától értetődik az, hogy a főtisztek értelmes, szakképzett, modern gazdák legyenek, de ilyeneknek kell lenni a kezelő tiszteknek is, mert csakis így hozza meg a házi kezelés azt az eredményt, amit hozzá jogosan fűzni lehet. — E nélkül haladás nem képzelhető. Egy értelmes szakképzett fiatal ember, amint a gazd. intézetből kiszabadulva a gyakorlat terére lép, az csak elveket ismer, de azoknak helyes alkalmazását principálisától sajátítja el. Amit itt tapasztal és lát, az iránt legfogékonyabb és azt, mint legelső benyomást érvényesíti önálló helyzetében is. Már most, ha esetleg maradi főnökek keze alá kerül, bizony legtöbb esetben ő is csak azt az utat követi, a melyen főnöke jár; így sokszor a legképzettebb fiatal erő is megfeneklik tehetségének gyakorlati érvényesítésében a helytelen vezetés miatt.

2. Mezőgazdasági munkás viszonyaink.

A munkáskérdés világraszoló jelleget öltött, mely elől kitérni már tovább nem lehet s a melynek megoldása egyházi s világi hatalmasságokat, kormányokat és munkaadó magánosokat egyaránt élénken foglalkoztat.

Nem czélom a munkáskérdéssel általánosságban foglalkozni, csakis specialiter mezőgazdasági munkásviszonyainkkal; az általam elmondandó okoskodás azonban megvilágítja a kérdést részben általánosságban is.

Bármennyire előrehaladtunk is a gazdasági mechanika terén, a mely által nemcsak az állati, de az emberi munkát is jó részben pótolni tudjuk; mégis, hogy azokat teljesen nélkülözzhessük, azt elérni soha sem fogjuk.

A gépeknek egyesekre nézve produktív hasznát elvitatni nem lehet; nagymérvü térfoglalásuk azonban egy kétségbevonhatlan társadalmi kárral jár, a mely abban nyilvánul, hogy százezreit a szorgalmas munkásoknak teszük fölöslegessé és kereset nélküliekké, miáltal nem csekély contingenssel növelik a kivándorlók nagy számát, vagy előidézék az aránytalanul nagy munkakeresetet.

Nagyon veszélyes eljárást követ el az a munkaadó, aki az elemi csapások, vagy bármi

egyéb körülményeknél fogva elszegényedett nép mostoha sorsát arra használja fel, hogy az így beállott nagy mérvű munkakeresletet a munkabér aránytalan leszállítása által a maga előnyére kiszákmányolja, melynek folytán a munkás még annyit sem kereshet, hogy napi kenyerét és élelmét beszerezhesse, családját fentarthassa; annálkevésbé lesz képes néhány garast az esetleges munkahiány idejére félre tenni. — Égbekiáltó igazságtalanság és méltatlanság ez, amire sajnos van elég eset, s a mely körülmény esetleg veszélyes következményeket vonhat maga után, amire — sajnos — szintén volt példa, melyből okulni lehet, mert nagyon természetes a szegény munkás elkeseredése, akkor, a midőn ő szomorú helyzetébe nem önhibájából, hanem tőle nem függő s akaratán kívül eső körülmények folytán jutott.

Ha tehát magás kormányunk édes hazánkat a folytonos zendülések, zavargások és boszúból eredő óriási kártételek drámai szinterévé tenni nem akarja, amint nem is akarhatja, úgy legelső sorban a munkásviszonyokat kell rendeznie és főgondot fordítania arra, hogy a munkások munkájuknak megfelelő tisztességes és rendszeren kiszolgált díjazásban, emberies bánásmódban és a szükséges pihenésben részesüljenek, hogy az esetleg túlterhelt munka által testi vagy lelki épségükben romlást ne szenvedjenek.

Valamint a test, úgy a lélek is táplálékot igényel, melyet ha elvonunk, elszorvad az előbbi és romlásnak

indul az utóbbi, szóval testi és szellemi betegség áll be. — Nemcsak arra kell tehát súlyt fektetni, hogy a test épségben fenntartassék, de arra is, hogy a lélek is részesüljön időnkint a szükséges szellemi táplálékban a melyet az Isten házában, vallásának templomában talál meg; mert a szellemi táplálék nélkül a test phisikai ereje a romlott lélek eszközévé válik és előidézi a napirenden levő elszomorító és borzalmas eseményeket.

Aki az Isten létezését kétségbe nem vonja, annak a valláserkölcöt — a mely elválaszthatatlan két fogalom — minden jó alapjának, az Istenhez vezető utnak, szóval mindenek felett állónak kell tartania; sőt be kell ismernie azt is, hogy egyedül a vallás-erkölcs magaslatára helyezkedve lehet csak üdvös intézkedéseket életbeléptetni. — Hangsúlyozom, hogy belőlem nem az elfogultság, vagy a vallási fanatizmus, hanem az erős és tántoríthatlan meggyőződés hangja szól, azon meggyőződésé, amely a mindennapi élet és az egész történelem bizonyossága szerint egyedül képes hazát és nemzeteket boldogítani. — Könnyű a vallás-erkölcöt bolondságnak, szükséges vagy szükségtelen rosznak declarálni, de annál nehezebb, sőt lehetetlen ezen állítást bebizonyítani; azért az ily, helyes alapot nélkülöző okoskodás minden elfogulatlanul, józanon és tárgyilagosan gondolkozó ember előtt csupán frázis számba jön és sem értékkel, sem meggyőző erővel nem bír.

Midőn jelen szilárd meggyőződésemnek nyit sisak alatt kifejezést adok, számot vetettem a mai ural-

kodó áramlat részéről esetleg ellenem irányuló kiméletlen támadásokkal, de a történelem igazságaival és az összes kereszténység isteni tanaival felvértezetten, bátran állok a mérgezett nyilak elé, amelyek nekem és elveimnek ártani nem bírnak, amely elvek előbb vagy utóbb, de biztos győzelemre fognak jutni, csak az nagyon kívánatos, hogy a győzelem sokba ne kerüljön, vagyis, hogy a kiábrándulás mennél kevesebb áldozattal járjon.

Ezek alapján világos lesz azon álláspontom is, melynélfogva teljes mértékben helytelenitem magas kormányunknak — bár jóhiszeműleg és jóakarattal tett — ama törvényes intézkedését, melynélfogva elvonta a mezőgazdasági munkásoktól a vasárnapi föltétlen munkaszünetet, mert a törvény szavai szerint — „vasárnapon minden nyilvános és nem elkerülhetetlenül szükséges munka felfüggesztendő“ — a munkaszünetet csak az tartja be, aki épen akarja, miután az értelmezés, hogy ki mit tart nyilvános és nem elkerülhetlen szükséges munkának, oly tág teret és kibuvót nyújt az individualis felfogásnak, hogy a törvény áthágása ugy szólván, lehetetlenné válik. — A mellett, hogy lehet, nemcsak a vasárnapi de egyéb ünnep napi munkaszünetek daczára is sikeresen gazdálkodni, nem egy tekintélyes uradalom szolgáltat tanubizonyságot. Kormányunk ezáltal nagy socialis bajnak vetette el magját, a mely már is termi veszélyes és szellemi ragályt terjesztő gyümölcseit.

Eltételezve minden vallási árnyalattól, a melynek specialiter szóba sem szabad jönni ily közérdekű dolgokban, azt kérdelem, hogy melyik igaz keresztény meri kétségbe vonni azt, hogy az Isten igéjére vagyis parancsaira, a melyek a vallás-erkölcs alapját képezik s amelyeket a lelki pásztorok tanítanak és hirdetnek, mindenkinek, de különösen a társadalom alsóbb rétegének, kiválóan nagy szüksége van, mert enélkül eltompul az ész, elvadul a lélek és felebaráti szeretet hiányában állatias szenvedélyek rabjává és az ezerféle bűnös cselekmények értelmi szerzőjévé lesz ez. Tehát a vasárnapi munkaszünetnek erkölcsi szükségességét a lélek táplálása és jó szellemben való ápolása követeli meg első sorban. — Vallás-erkölcsi érzetet kell tehát az emberek lelkében felébreszteni és fejleszteni, mert enélkül nincs felebaráti szeretet, nincs személy- és jogtisztelet, ezek nélkül pedig boldogulni nem lehet. — A hadsereg körében már is történtek ily értelmű intézkedések.

Okvetlenül megkívánja a mezőgazdaságnál is a vasárnapi föltétlen munkaszünetet a test épsége és egészsége is, mert míg például az iparosnak van nyugalmas teljes éjszakája és csak 6 órától 6 óráig áll munkában, addig a gazdasági munkások éjjel alig négy óráig pihenhetnek, sőt némelykor a munka sűrűségénél és rendkívüli károk elhárításánál fogva, még éjjel is dolgozni kénytelenek és mégis ezen szorgalmas munkásosztálytól van megvonva a vasárnapi munkaszünet. Azon érv,

hogy a gazdasági munkával foglalkozók szabad, egészséges levegőn teljesítik teendőiket, azok pihenő munkaszünetre nem szorulnak, nem állja meg helyét, ha figyelembe vesszük azon kétségbe vonhatlan tény, hogy a szabad levegőn teljesített munka sem a test, sem a lélek követelte nyugalmat pótolni nem képes, miért is ezen törvényes intézkedést sem a vallás-erkölcs, sem a humanizmus, sem a korszerűség vagy okszerűség tekintetéből helyeselni, sem mezőgazdaságunk legjobb érdekében elfogadni, nem lehet. De nem is képzelek keresztény nagybirtokost, aki eselédjét és munkáit kényszeritené arra, hogy vásár- és ünnepnapokon is egyaránt dolgozzanak. Kivételes esetektől, mint mindenütt, úgy itt is el kell tekinteni; de ezen kivételes esetek a törvényalkotásnál csak mellékkörülményekül tekinthetők, a fősulynak a főköriülményeken kell nyugodnia, mert csak így lehet a törvény helyes és a viszonyoknak megfelelő, ha t. i. nagybirtokosaink nagy többségének s nem elenyésző kisebbségének véleménye és elve jut érvényre.

A mezőgazdasági föltétlen munkaszünet elvonása tehát szomorú tévedésszámba jön, a melyet a mezőgazdasággal tényleg foglalkozó munkaadók soha sem szavaztak volna meg. Ily szomorú tévedés másutt is előfordulhat, de azért magas kormányunk legjobb szánékát kétségbevonni legalább is elhamarkodott dolog volna.

A vasárnapok megszenteltségtelenítése tehát a köz-erkölcsiség és vallásosság szabályaiba ütköző eljárás,

a mely érzetet, — ha boldogulni akarunk — nem kiölni, de ápolni és fejleszteni kell az emberiség lelkében, habár ellenkezik is ez a mai modern kor elveivel. Erre vonatkozólag ajánlom megszivlelésül Berzsenyi ama nagy mondását: „Minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha elvész, Róma ledül s rabigába görbed!”

Foglalkozzunk most részletesebben a gazdasági szegődményesekkel vagy cselédekkel, akik manapság némely uradalmaiban fehér rabszolgáknak tekintetnek.

Mindenekelőtt nagyon furcsának tartom a nagybirtokoknál azt, hogy amíg az állatokról gondoskodva van, hogy azok lehetőleg egészséges istállókban és tért tekintetében is megfelelő arányban legyenek elhelyezve, addig sok helyen a cselédségből három, sőt négy családot is beszorítanak, esetleg 15—20 taggal egy-egy alacsony, büzhödt helyiségbe. Vajjon nem ellenkezik-e ez a közegészséggel és a közmorállal? Hogyan lehet továbbá az ily helyeken lakóktól azt várni, hogy azok egészségesek legyenek, gyermekeik jól kifejlődjenek, amikor még jó levegőből sincs elegendő részük? Így áll ez nem egy nagy uradalomban a gyógyászatnál is. Ha tehát gondoskodásra méltók az állatok, nem kétszeresen igénylik és megérdemlik-e ezt, mint emberek, a cselédek is? Sajnosan kell azonban tapasztalunk, hogy az említettem körülményre sem a közegészségügyi, sem a közrendőri, szóval semmiféle hatóság fel nem ügyel, pedig ugyancsak belevág a humanismus

keretébe, a melyet a mily sűrűn hangoztatnak — mint látszik — ép oly ritkán érvényesítenek.

Fődolog tehát az, hogy a cselédeknek emberekként tekintsük, s mint ilyeneket emberies bánásmódban részesítsük. Ne feledkezzünk meg arról, hogy legtöbb esetben nem ők az okai annak, hogy ily alárendelt szolgálatban kénytelenek kenyerüket megkeresni azon vagyonos osztálynál, melyet törvényes örökösödés és az öniparkodás boldogabb sorsba helyezett. Ezen körülmény egyik félt sem jogositja fel arra, hogy egyrészt embertársában ne becsülje az Isten hasonmását, másrészt ne viseltessék tisztelettel, szeretettel és engedelmességgel az igazságos és jogos hatalommal szemben. Ebből folyólag adjuk meg a cselédeknek rendesen és pontosan azt, ami őket jogosan megilleti, s ne legyünk velük szemben bármily irányban túlkövetelők, de legyünk szigorúak, igazságosak és méltányosak. Fejlesszük és ápoljuk bennük a vallás-erkölcsös érzetet, amely alapja a becsületességnek és Istentől való félelemnek, mert csak ez nemesíti és szelidíti a kedélyt, fékezi a szenvedélyeket és tartja távol a vad indulatokat s azoknak szomorú következményeit. Akik már gyermekkorukban a szülői háznál és népiskolákban vallás-erkölcsös nevelésben részesültek, azoknál nem nagy feladat a nemes érzet fentartása és tovafejlesztése; de nehéz a mai korban, a midőn — sajnos — a vallástalanság és ennek elmaradhatlan árnyéka az erkölcstelenség, szóval az atheismus már a szegények kunyhóiban és sok helyen a falusi iskolákban

is ijesztő mérvben terjed. Ehhez járul még a vasárnap-i föltétlen munkaszünet elvonása, mi által kiöletik a cselédségből a vallás-erkölcsnek még csirája is, létrejön a közöny, a mely lélekölő gyümölcsöket terem.

Manapság azon téves hit uralkodik, hogy a cselédekkel a humanus bánásmód célra nem vezet, mert fegyelmet és rendet csakis tettlegességgel, istentelen és szemérmetlen káromkodásokkal, szóval goromba bánásmóddal lehet csak elérni. Megczáfolja ezen elvet a természet ama megdönthetlen szabálya, mely szerint vad bánásmóddal nemcsak hogy szelidíteni nem lehet, de még a szelid is föltétlenül elvadul attól. Ezt természetes észszel és minden pszichologiai ismeret nélkül is könnyű belátni.

Oda kellene tehát törekedni, nem kényszerekkel, de szép módjával, hogy a cselédség vallása parancsolta ünnepeken ne csak a munkától tartózkodják, de amennyire a körülmények engedik, az Isten házába is szorgalmasan ellátogasson; továbbá le kell őket szoktatni, amennyire lehet az éktelen és teljesen céltalan káromkodástól, megértetvén velük azt, hogy ezekkel a bajokon segítve épenséggel nem lesz.

Azon kell lennünk továbbá, hogy cselédjeink megelégedettek legyenek; ez pedig igen fontos, mert csakis így dolgoznak jó kedvvel és szívesen a nélkül, hogy folyton sarkalnunk kellene. Tudjuk nagyon jól, hogy a kényszermunkában, vagyis a melyre úgy kell valakit folytonos fenyegetésekkel és ösztökélésekkel vezetni, köszönet nincs, mert az csak addig megy jól, amíg a közvetlen felügyelet és biztatás tart, amint ez félbenszakad, vagy megszűnik, inkább

kárral, mint haszonnal jár. Már pedig óriási mér-
vüek lehetnek azok a károk, a melyeket
egy elkedvetlenített, esetleg elkeserített
cseléd gazdájának okozhat, anélkül, hogy
azokat reá bizonyítani vagy értük őt felelősségre
vonni lehetne; de tegyük fel, hogy lehet, vajjon mit
nyer a károsult gazda az által, ha azt a cselédet —
mondjuk — örökös rabságra ítélik? Megtérül-e ezáltal
csak egy krajczár értékű is az óriási kárból? Minden csé-
léd nyomába pedig felügyelőt nem állithatunk, magukra
vannak biz azok igen sokszor hagyva és így akár kése-
delem, akár hanyagság vagy a reájuk bizottakkal való
lelketlen bánásmód s több ezerféle gonosz eljárás ál-
tal megboszulhatják magukat gazdájukon, különösen
ha az elkeseredés és kedvetlenség általános.

Még egy fontos körülményt, illetőleg több nagy
urodalomban dívó jó szokást nem hagyhatok felemlíté-
s nélkül, a mely a cselédeknek nemcsak lelkületére,
de értelmiségére is oly rendkívül nemesítőleg, szóval
előnyösen hat, ez pedig abban áll, hogy tart-
sunk és járassunk a cselédség számára
vallás-erkölcsös irányu, hasznos és tanul-
ságos, esetleg szakszerű és értelmiségük-
höz mért olvasmányokat, illetőleg lapo-
kat. Tapasztalatom azt bizonyítja, hogy kezdetben
ezek iránt nem nagy érdeklődés mutatkozik, de hova-
tovább önmagától fokozódik ugyannyira, hogy később
már alig várják az időt, a midőn ezekhez juthatnak és
szabad idejükben, különösen ünnepnapokon és a téli
estékben valósággal mint valami delejes erő vonzza
és tartja össze a cselédséget, — mondhatnám —
éhezve a szellemi táplálékot. A beszélgetés tárgya is

legtöbbszörre az olvasottakról, illetve hallottakról foly, ami által a szokásban levő szemérmetlen és trágár beszédek lassan és észrevétlenül leszorulnak a napi-rendről és ami fő, hogy ezáltal a cselédség szívesen és könnyen nélkülözi a csárdákat és csapszékeket, melyekben különben csekély szabadidejét rendesen eltölteni szokta és szerette sokszor jobban, mint a családi körben. Ezen említett jó szokásnak erkölcsi, — ebből kifolyólag anyagi hasznak kiszámíthatatlan és megbecsülhetetlen, miért is nagyon kívánatos volna azt általánosan elfogadni.

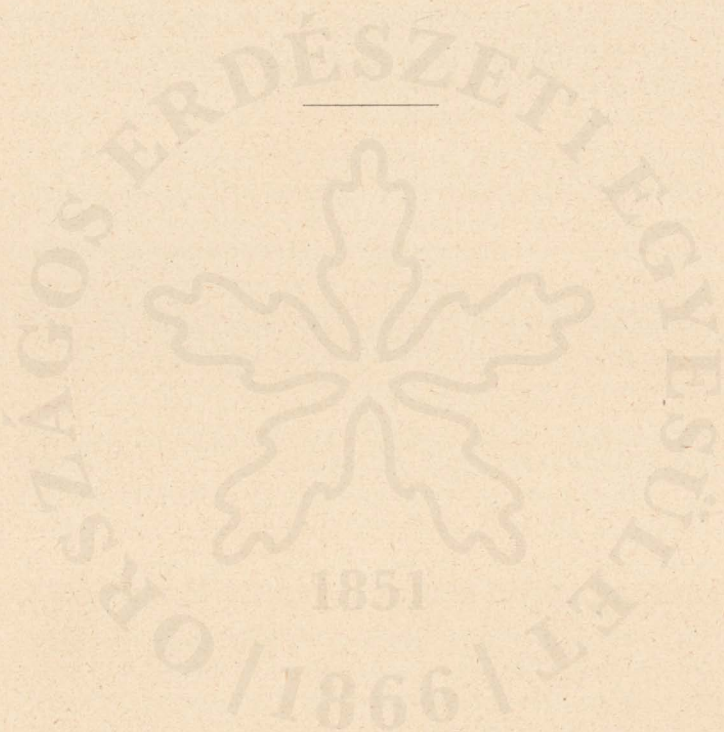
Azt hozhatná fel valaki ellenérvül, hogy a cseléd ne politizáljon. Ezt én is elfogadom és helyeslem, de újjólag ismétlem és hangsúlyozom azt, hogy nem politikai irányu olvasmányokat, hanem népies irányban irt és szerkesztett tanulságos olvasmányokat, illetve szakszerű lapokat értettem. Magas kormányunk belátta ennek szükségességét akkor, amidőn a községi könyvtárak létesítését elrendelte, a mely intézmény úgy lesz tökéletes, ha e mellett gazdakörök alakítását és néplapok járatását kötelezővé teszi a községek részéről a lakosság számarányához megfelelő példányokban, a melyekből a nép folyton tudomást szerezhethet a fontosabb gazdasági eseményekről és egyéb mozzanatokról, a melyek a hazában és azon kívül történnek. Vannak igen helyesen szerkesztett népujságaink és a „Falusi Gazda“ czimű hetilap alakjában birunk egy igen ügyesen és — hogy úgy mondjam — a nép szája ize szerint szerkesztett gazdasági lapot, a melyet minden községnek és minden urodalomnak járatni kellene.

Sokan panaszkodnak, hogy a cselédek gonoszak, megbizhatlanok és nem állandók, — értem, — sokáig nem tudnak egy helyen megmaradni, hanem majdnem évről-évre váltakoznak. Pedig, ha a panaszosok ennek okát kutatnák, legtöbb esetben önmagukban, illetőleg az ő hibás eljárásukban és bánásmódjukban találhatnák fel. Ajánlatom olyan, a mely nem sokba kerül, de föltétlenül előnnyel jár s a melynek követése által alig történnének strajkolások és olyan szomorú események, mint a milyenek a munkások a világ színpadjára emelték.

Nem mulaszthatom el, hogy vissza ne térjek a már említett s a katonaság vallásos érületének ápolását czélzó hadügyminiszteri intézkedésre, amely elrendeli, hogy a tisztikar támogassa a katonai lelkészeket, hogy azok a téli hónapokban, amikor a kaszárnyákban kevés a dolog, gyakrabban részesithessék a legénységet, különösen az ujonczokat vallásos oktatásban; továbbá figyelmezteti az összes paracsnokokat, a szolgálati szabályzat ama pontjára, amely arra nézve tartalmaz utasítást, hogy a csapatok havonkint legalább egyszer templomba vezetessenek, mindenki a maga templomába; végre megrója a tiszteket azért, hogy némelyek a templomban való viselkedésükkel ott megütközést keltenek; nemkülönben hangsulyozza azt, hogy a tisztikar hasson oda, hogy a legénység a böjti táncmulatságokat lehetőleg kerülje.

Öly intézkedések ezek, a melyek elismerésre és méltányolásra nem szorulnak s amelyeknek üdvös hatása nem is fog elmaradni. Ha tehát már a hadseregben is szükségesnek tartják a vallásosságra figyelmet és gondot fordítani, kérdem nem kétszeresen van-e

ez indicálva a polgári életben különösen a munkásosztálynál? Hisszük, sőt reméljük is, hogy ezen eljárás azon körökben is visszhangra fog találni, a melyek hazánk hajóját bölesen kormányozni hivatvák.

3. Közlekedési viszonyaink.

A közlekedés biztossága, könnyűsége, gyorsasága és lehető olcsósága a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem virágzásának, következésképp az államok jólétének egyik legszükségesebb és legelengedhetlenebb feltétele. Ezt elvitatni ép oly lehetetlen, mint kétségbe vonni azt, hogy ez irányban is rendkívül sok hasznos és üdvös intézkedés történt az állam részéről, különösen jelenlegi közlekedési miniszterünk hazafias, bölcs és tapintatos kormányzása alatt, amiért is elismerésre és hálára kötelezte e hon összes polgárait.

Nem czélom ez alkalommal a vasutakkal, gőzhajókkal és egyéb ilyenféle közlekedési eszközökkel foglalkozni, hanem egyedül az állami, megyei, községi és vicinalis utakkal.

Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy megyei, községi utaink nagy általánosságban véve messze mögötte állanak az államiaknak, sőt helylyel-közzel ugyancsak sok kivánni valót hagynak hátra. Az a kérdés merül fel tehát, hogy mi lehet ennek az oka? A felelet erre — nagyon természetesen — a kezelés hiányossága, a mely abban áll először, hogy a megyei összes utak építését és fenntartását csak egy-két szakszerű hivatalnok rendezi, kiknek hatásköre némelykor több

megyére is kiterjed, s a kik ezenkívül még rengeteg sok államépítészeti teendővel vannak tulhalmozva, a melyeket elősorolni is sok volna. Második fő ok az, hogy a jelenlegi megyei önkormányzat folytán a megyei és községi utak mibenléte fölötti felügyelet és az előbbiekre vonatkozólag az építészeti hivatal által tett intézkedés végrehajtása a járási főszolgabírákra van bízva, akiket, eltekintve attól, hogy nem is vág szakmájukba, a rendkívüli sok közigazgatási teendő a hivatalban visszatart s annyi idővel épen nem rendelkeznek, hogy járásukban az utak feletti ellenőrködő felügyeletet lelkiismeretesen gyakorolhatnák, ehhez járul még harmadik ok alakjában az a körülmény, hogy járásonkint oly útbiztosok neveztetnek ki, a kiknek az utépitészetről és fenntartásáról helyes fogalmuk sincs, erre vezethető vissza azután az a szomorú tapasztalat, hogy a felhasznált nagy költség és munka épen nincs arányban az utak állapotával. Ezen anomálián gyökeresen az államosítási törvényjavaslat sem segített volna.

A küszöbön álló államosítás alkalmával volna egy egyszerű mód, mely által az állapotokon gyökeresen javítani lehetne, ha ugyanis a jelenlegi útbiztosok helyett, szakértő okleveles mérnökök neveztetnének ki az államépítészeti megyei főmérnök főnhatósága és rendelkezése alá. Ez ellen csupán a látszólag nagyobbodó teher szólna, mert — igen természetesen — az ilyen okleveles egyéneknek nagyobb fizetést kellene adni, mint a mai katonaságot kiszolgált, minősítés nélküli útbiztosoknak, de aránylag nem sokkal, mert ha e hivatal akképpen rendszere-

sítették, hogy az ilyen mérnök-utbiztosok felhatalmaztatnának arra, hogy illetékes járásukban előforduló határkérdéseket és rendezéseket rendes díj mellett alapos mérés folytán megoldhatnák, illetőleg végrehajthatnák; továbbá mintegy kötelességökké tétetnék hatósági pressió mellett odahatni, hogy vadpatakok szabályoztassanak, vizöntötte területek ármentesíttessenek, esetleg mesterséges rétöntözések létesíttessenek, szóval a gazdaságok értékét és jövedelmét növelő telkesítési munkálatok végeztessenek, természetesen hatósági s végérvényesen kormányi jóváhagyással: — ugy tekintve azt, hogy ez irányban ugyancsak sok tenni való van, különösen községek és kisbirtokosoknál; továbbá hogy halálozás, örökösödés, adás-vevés folytán a birtokok folytonos változásoknak vannak alávetve; mindezekből befolyó mellékjövedelmek a járási mérnök-utbiztosok rendes fizetését, miként a járási orvos és állatorvosokéit, jelentékenyen csökkentenék és így a megyei, illetve az állampénztárnál számba vehető különbözetet nem okoznának, a melyek különben is az így elérendő mezőgazdasági kulturális előnyök mellett szóba sem jöhetnek. Határvillongások által előidézett sok czivódásnak és nem egyszer veszélyes kimenetelű egyenetlenkedéseknek venné elejét ezen ugy az egyesekre, mint a hazára nézve föltétlenül productiv jellegű intézkedés. Hány intelligens és kvalifikált egyén nyerne ez által tisztességes existenciát, mily óriási előny lenne ez társadalmunkra, a civilisatióra és kulturánkra?

A járási mérnök-utbiztosok a gazdasági felügyelői szervezetnek oly nélkülözhetlen organumai lennének, amelyek nélkül az egészséges életműködést — úgyszólván — kifejteni sem birna.

1851

/1866/

4. Állattenyésztésünk és növénytermelésünk fő hibája.

Számos oly tétel van, — többek között a fentirt is, — melyeket illetőleg helyes és biztos alapokon nyugvó irányelvekkel birunk, nem vélek tehát rossz szolgálatot tenni, ha ezzel is behatóbban foglalkozom.

Valamint az állattenyésztésnél a faj, ép úgy a növénytermelésnél a vetőmag időnkinti felfrissítése illetőleg megváltoztatása és nemesítése rendkívüli fontossággal bir elannyira, hogy ezen sarkalatos elv elhanyagolása mindkét helyen számtalan baj és kár kútforrása lehet. — A túltengés okozta elkorcsosodás, a betegségek iránti nagy hajlam, az abnormis időjárással szemben nyilvánuló túlérzékenység, az élősdiék fellépése és elszaporodása, szóval a tenyésztési, illetőleg termelési eredmény mennyiség és minőségben való csökkenése legnagyobb részben az említett körülményre vezethető vissza. Erre vallanak ama kalamitások, a melyek minden egyéb ok nélkül úgy az állattenyésztésnél, mint a növénytermelésnél gyakori megjelenésük s mondhatnám folytonosságuk által — úgy szólván — megszokottá váltak.

Hogy állattenyésztésünk az utóbbi időben oly előnyös lendületet vett, annak főoka abban rejlik, hogy a magas kormány kiterjesztette gondoskodó

figyelmét a tenyész apaállatok helyes megválasztására és elejét vette azok túl kihasználásának. De hiánya ezen intézkedésnek az, hogy a tenyész anyaállatokra és rokontenyésztés eshetőségére — az állami állattenyésztések kivételével — kellő és megillető figyelem nem fordított; a melynél fogva nem volna megengedhető sem községeknek sem magánosoknak saját tenyésztési céljaikra apaállatokat nevelni, elsatnyult anyaállatokat használni, hanem előbbieknél a megfelelő válfaj- és mennyiségben való beszerzésére, utóbbiaknak tenyésztésre alkalmas voltára szintén a kellő ellenőrzési figyelem fordítatnék, a mely által — a vér-felfrissítés — ez idő szerint még legtöbbször előtt ismeretlen szükségessége és kiszámíthatlan előnye érvényesülhetne.

Ami az állatoknál a rokontenyésztés, az a növényeknél az azonos vetőmag folytonos használata, a mely fontosságához méltó figyelemben — sajnos — sem az elmélet, sem a gyakorlat részéről nem részesül; tudományos szakmunkáink vagy egészen átsiklanak ezen fontos tételen, vagy csak mellékesen foglalkoznak vele, anélkül, hogy akár fontosságát hangsúlyoznák, akár konkrét utbaigazítást adnának, légheljebb a vetésre szánt mag mikénti termeléséről értekeznek; de a magváltoztatást úgyszólván érintetlenül hagyják. A gyakorlatban pedig, különösen kisbirtokosaink előtt, teljesen ismeretlen ezen körülmény nagy hordereje, akik egy emberöltőn át sem mennek vetőmagért községük határain kívül, annál kevésbé a szomszéd megyébe, pedig még ezzel, mint közeli vidékről beszerezett maggal, nem igen lehet a vetőmagcsere előnyeit elérni. Erre vezethető vissza részben

azon általuk egész indignációval hangoztatott folytonos panasz, hogy nekik soha sincs olyan jó termésük, mint a nagy uraknak, pedig hát ők is becsületesen megmunkálják és megtrágyázzák földjeiket, végre aztán abban állapotodnak és nyugosznak meg, hogy az Isten is jobban szereti a nagy urakat, mint őket. — De van ám azért sok nagy uradalom is, ahol erre figyelem nem fordítatik.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy egyenlő talaji és égalji viszonyok mellett folytonos termelés által a gabnaneműek között a buza és rozs sokkal tovább megtartja eredeti jellegét, míg az árpa, zab és tengeri hamarabb elkorcsosul, miért is előbbieknél körülbelül 15—20, utóbbiaknál 4—8 évi időközben válik szükségessé a megváltoztatás. Hangsúlyoznom kell, hogy ezen időköz meghatározása mindig a gazdától függ, ezért ezt számokban kifejezni csak körülbelül lehet. A vetőmag változtatásnál figyelmet kell fordítani az égalji viszonyokra, hogy azok nagyon eltérők ne legyenek, de viszont nem volna célravezető, — mint említém, — a magot közel szomszédságból beszerezni, ha csak oda is nem újabban és máshonnan szereztetett be.

Végül sürgős rendezést igényel mindenestre az állategészségügy, mert hogy hazánk 407 járásában csak 134 törvényhatósági állatorvos működik, nagy hiányosságra vall, a mely esetleg szomorú következményeket vonhat maga után.

5. Fásítás a mezőgazdaságban.

Kétségszű, tény az, hogy rendkívüli sok üdvös intézkedés van, a melyet mezőgazdaságunk jólétének előmozdítása czéljából magas kormányunk részint törvényekben, részint rendeletekben már is elénk szabott, de ha ezeknek eredményét tekintjük, arról fogunk meggyőződni, hogy legtöbbször csak írott malasztok azok és olyan szellemi holt tőkék, a melyek legfeljebb nemes intencióról tanuskodnak, de hozzájuk fűzött sikert nem eredményezik.

Igy állunk — a többi között — a fásítással és a községi faiskolákkal. Faiskolaterület ugyan van talán mindenütt, de legtöbbször fa, illetőleg csemete nélkül. Vannak faiskola-felügyelők, kik közül sokan édes keveset törődnek a fatenyésztéssel; de ha törődnek is vele, a községi elöljáróság gondatlansága és közömbössége megghusítja a törekvést. A kormány még azt a kedvezményt is megadja a fásítás iránt való előszeretet felébresztése végett, hogy évenként ingyen ad a jelentkezőknek czéljaiknak megfelelő koru, fajú és mennyiségű facsemetét; mindezek daczára az a szomorú tapasztalat tárul elénk, hogy mezőgazdaságunkban a fásítás — nagy általánosságban véve — még a kezdetlegesség állapotát sem érte el, legfeljebb egyes okszerű és korszerű kezelés alatt levő uradalmakban

lehet mintaszerű fásításokat látni, a hol erre a költséget, mint legproductivebb befektetést, nem sajnálják, hasznosítván általa a legelőket, vizmosásosokat, omlékony hegyoldalakat, futóhomok területeket stb.

Ha szétnézünk kis birtokosaink és községeink területein, sőt több nagy uradalomba, nemesak fásítást nem látunk, de azt fogjuk tapasztalni, hogy a meglevő fákat is évről-évre pusztítják anélkül, hogy ujitásukról gondoskodnának, vagy ha meg is teszik ezt szigoru rendeletre például az utak mellett, az ültetést, minden felügyelet nélkül, oly helytelenül eszközlik, hogy munkájuk és költségük évről-évre kárba vész, mert az ültetvényeknek 70—80 százaléka elvész. A községeken és kisbirtokosokon kívül különösen járja ez a fapusztítás az újabb birtokosok és bérlőknél. Tisztelet itt is a kivételeknek. Nagy baj még az is, hogy népünk egyes vidékeken, a kellő szigoru büntetés és fegyelem hiányában, tartózkodás nélkül rombolja a fásításokat, a melyekkel, ily körülményék között, a legkitartóbb türelemmel sem lehet célt érni.

Nem is képzelek rendes uradalmat, a hol faiskola nincs; nem volna szabad ennek a községekben sem hiányozni, annál inkább sem, mert nemcsak a törvény parancsolja, de föltétlenül haszonnal jár a fatenyésztés.

A fa a mig csak a világ fennáll, mindig keresett cikk lesz, sőt hovatovább fokozódik értékében a mindinkább növekedő kereslet arányában, legyen az gyümölcsfa, haszonfa, vagy tűzifa. Igaz, a sokféle mesterkélt édesség pótolja részben a gyümölcsöt, a vas a haszonfát, a köszén és tőzeg a tűzifát, de azért nélkülözhetővé, következésképp értéktelenné tenni soha sem fogja. Az őserdők fogynak, az ujak pedig soha

sem érik utól azokat; a gyümölcstermés is évről-évre rosszabb lesz; a fák szaporításával kell tehát pótolnunk azt, a mit azok elkorcsosulásán, ebből folyólag tömegében és termésében veszítünk. Ne érjük be az erdészek tevékenységével, van nekünk is elég alkalmunk, jogunk és tehetségünk a czélszerű fásításhoz, csak akarat kell hozzá.

A fásítás az ahhoz füződött előnyök mellett, a melyekről alább leendő szó, aránylag nem nagy anyagi áldozatot igényel, mint emlitém erős akarat, kitartás és egyszerű fáradsággal könnyen megvalósítható s ha már egyszer meg van, ápolását átveszi a legjobb kertész, a természet.

Az említett haszonélvezeteken kívül egyik nagy horderejű előnye a fásításnak az, hogy menedéket és tenyészhelyet nyújt a gazda legjobb barátainak, az éneklő madaraknak. Szomoruan kell tapasztalnunk napjainkban, hogy mennyire elszaporodtak a pusztító férgek és rovarok, a melyek óriási károkat okoznak, egész erdőket és gyümölcsösöket akadályoznak meg fejlődésükben, illetőleg tesznek terméketlenekké, mint az elmúlt évben is. Ha már most a kártékony rovarok eme nagymérvű szaporodását tekintjük és annak okát kutatjuk, arra a meggyőződésre jutunk, hogy kedvezőleg befolyásolta ezt részben az időjárás, de legnagyobb részben az a körülmény, mely szerint az éneklő madarak, eme legjobb rovarpusztítók ijesztő mérvben fogynak ugyannyira, hogy ha ez ily arányban folytatódik, rövid idő múlva a teljes kiveszés veszélyétől lehet alaposan tartanunk, mi, hogy be ne következék, sürgős és szigorú óvintézkedésekre van

szükség, melyekkel e hasznos állatokat a mezőgazdaságnak megmentjük, közvetlenül az által, hogy menedéket és tenyésztereket nyujtsunk nekik a ragadozó és fészekpusztító állatok ellen, közvetve pedig az által, hogy pusztítsuk ellenségeiket és legszigorubb törvényekkel akadályozzuk meg a madarászatot, illetve a madárkereskedést. Aki figyelemmel kísérte az őszi hirnőkeket, a kis czinkéket, azt tapasztalhatta, hogy körülbelül még tíz év előtt is őszi felé egész csapatokban jelentkeztek a házi kertekben, gyümölcsösökben; ügyesen kuszva a fákon, csakhamar végig vizsgálták azoknak ágait és az azokon esetleg talált petéket, álcákat egész élvezettel és szorgalommal emésztették el. Ezen inkább bolygó, mint vándormadárkák évente iszonyú mennyiségű petét, álcát és hernyót pusztítanak el, nyáron inkább az erdőkben, míg őszzel és tavasszal a kertekben, mert táplálékuk legfőképen rovarok, rovaralakok és petékből áll. Az utóbbi években azonban sajnosan kell e fürge kis madárkák társaságát nélkülözni a figyelmes szemlélőnek; csak nagy elvétve látni egykettőt, de csapatos vonulásról szó sem lehet; ezek is mártalékul esnek óvatosságuk és a kellő menedék hiányában a ragadozó állatoknak, nemkülönben a madarászok csapdáinak és enyves vesszőinek. A külföldön, elszaporodásukat elősegítendő, mesterséges fészkeket raknak ki a hasznos madárkák számára, a melyekben nemcsak azok találnak menedéket, de tojásaikat, illetve fiaikat sem tudják felemészteni legnagyobb ellenségeik: a szarkafélék, a mely madárfaj annyira elszaporodott, hogy irtását hatóságilag és jutalom kitüzésével kellene fogatosítani, mert ez

okoz legtöbb kárt az éneklők állományában, kevés levén a menedékek, fészkeikre hamar rátalálnak.

Végelemzésben mindezek alapján arra a következtetésre, vagy helyesebben figyelmeztetésre jutunk, hogy fásítás által sok előny háramlik részben közvetlen, részben közvetve mezőgazdaságunkra, a melyek megérdemlik, hogy megfontolásunk tárgyává tegyük.

Az a kérdés merül fel ezek után, hogy milyen fákat ültessünk? — Mielőtt erre felelnénk, tisztába kell jönnünk először is a czéllal, másodsor a talaj minőségével, végre harmadszor a helyszini és klimatikus fekvéssel.

A czél a szerint különbözik, amint legelőket, vízmosásokat, meredek oldalokat, utak és szántóföldek széleit, futóhomok területeket stb. akarunk befásítani.

A talaj minősége, továbbá a helyszini és klimatikus fekvés szerint az egyes fanevek különféle igényekkel bírnak, a mely körülményre az okszerű fásításnál nagy figyelmet kell fordítani, mert a fanev helyes megválasztásától függ a munka sikere, — ebben tévednek erdészeink, midőn a fenyőfélét erőltetik; ez vall náluk a *theoria uralmára*.

A gyümölcsfák hasznosabbak ugyan, de ültetésük nem minden helyen indokolt, mert sokkal kényesebbek, nagyobb igényűek, végre több gondozást kívánnak, miért is inkább zárt és oly helyeken van indokolva ültetésük, ahol őriztethetjük; szabad területeken, utak mentén őrizet nélkül nem ajánlható, mert nemcsak a termést lophatják el, de a törzsben és ágakban is kárt tehetnek. A gyümölcsfák általában

véve lassu növésűek, ritkább lombozatuak és így a madaraknak sem nyújtanak oly menedéket és alkalmas tenyésztereket, mint — kevés kivétellel — a többi lomblevelű fák.

A mezőgazdasági fásításnál a főkéllék a gyors növés, sarjképeség és csekély igény, ennél fogva csak azon fákat fogjuk felemlíteni, a melyek ezen tulajdonságokat többé-kevésbbé birják. Ezek között első helyen áll:

1. Az ákaczfá, igen gyors növésű, de nem magasra növe fa, talajban és fekvésben nem válogató, miért is hazánkban általánosan el van terjedve és jól diszlik. Mint tűzifa egyenlő értékű a cserfával, mint haszonfa, első helyen áll, különösen jó és tartós szőlőkarókat szolgáltat.

A leghálásabb fák egyike, miért is legelő-területek, útszélek, vizmosások, szakadékos oldalak és futóhomok területek befásítására egyaránt alkalmas; kevésbbé ajánlható azonban szántóföldek szegélyezésére messze elágazó gyökérzete és ebből eredő sarjhajtásai miatt. Az 1890-iki rendkívüli száraz év sok helyen arra kényszerítette a gazdákat, hogy ákaczfá lombjaival táplálták a mezőn más táplálékot nem találó állatjaikat; ahol ákaczfák, vagy egyáltalán lombtakarmányt nyújtó fák nem voltak, ott a téli takarmányhoz kellett nyulni, hogy az állatok az éhségtől megmentessenek. Ezen körülmény hatalmas intő példa a fásításra, különösen az ákaczfá-ültetésre, a mely a nyesést legjobban kiállja, sőt utánna dúsabb lombozatot hajt; mindez elegendő ok arra, hogy az ákaczfát lehető legnagyobb mérvben tenyészszük. Ujabban egy veszélyes ellensége lépett fel az ákaczfá-

paizstetű alakjában, amely már is ijesztő mérvben pusztítja a fiatal, különösen gyakran megnyesett hajtásokat ugyannyira, hogy komoly veszélytől lehet tartani, melyet magas kormányunk is észrevett és ez irányban intézkedett is.

Erdészeink azon álláspontját, mely szerint az ákácza zsarolja a talajt, — a mely föltevésből kiindulva csakis a futóhomokon jelölnek ki számára létjogosultságot és a kopár hegyek beerdősítésénél oly fáknak ültetését erőltetik, a melyekkel ott semmire sem lehet menni, — jogosulatlanak tünteti fel a német botanikai társulat kísérlete, mely tisztába akart jönni azzal, hogy az ákáczfára nézve is érvényes-e pillangós virágú növények ama bebizonyított képessége, melyszerint légenyt a levegőből assimilálni és ez által ammoniákat a gazdaságba importálni bírnak. A zöld trágyázás is ezen az elméleten alapszik. A kísérletet teljesen légenymentes talajon foganatosították úgy, hogy az ákácznövények kizárólag a levegő légenyére voltak utalva. Az eredmény az lett, hogy az akácza már az első évben a teljesen légenymentes talajon 38-szor több légenyt volt képes csakis a levegőből fölvenni, mint amennyi a talajban volt, ahova az ákáczmaggal jutott. Innen magyarázható az, hogy az ákácza teljesen légenymentes futóhomokon is jól diszlik. Ezek folytán kell, hogy az ákácza az erdőszetben oly szerepet játszó, mint aminő szerepet játszik a csillagfürt és egyéb pillangós növény a mezőgazdaságban, mert légenyt gyűjt és lombjával légenydús felső réteget alkot csak úgy, mint a tülevelűek, a melyeknek a kopár területek

beerdősítésénél csak azért sincs nagyobb szerepük a mi klimánk alatt, mert a kopár hegyes területek többnyire szárazak, minélfogva csakis kiválóan nedves nyarakon lehet a tülevelü ültetmény biztos sikerére számítani. Azért csak ültessük az ákáczt a hegyekben is annál inkább, mert az említett előnyökön kívül egy ember közép életkora elegendő arra, hogy kifejlődve lássa, ami egyéb erdei fánemeknél ily gyorsan el nem érhető. Ezek után biztosan reméljük, hogy az ákác a jövő fája és erdeje.

2. A bálványfa (*Ailanthus*), ez sem válogatós talajban, gyors növésű, de már sokkal szelidebb fekvést igényel; nem eléggé fásult fiatal hajtásai sokat szenvednek a tartós fagyoktól és késői hidegektől. Gyökerei nem hatnak mélyen, de annál inkább elágazók, sarjképessége és gyökérhajtása nagyobb az akáczenál, kemény és tartós fát szolgáltat.

Elágazó gazdag gyökérszete és nagy sarjképessége miatt legalkalmasabb vizmosások és szakadékos oldalak, végre futóhomok területek befásítására, illetőleg megkötésére, nem kevésbé oly helyek beültetésére, a melyek az állatok kártételeinek nagyon ki vannak téve, mert lombját semmiféle marha vagy vad meg nem eszi. Nem alkalmas szántóföldek szegélyezésére az említett nagy gyökérsarjképessége miatt. A szárazsággal igen jól daczol.

3. A szederfa, ép oly gyorsan fejlődik, oly mostoha talajjal megelégszik, mint az előbbiek; ágai öt évenként levágva, sok tüzelő anyagot és levelei, ahol a néptanítók a selyemtenyésztést lelkesen felkarolják, bő eledelt nyujtanak a selyemhernyóknak. Az előbbiek felett azon előnnyel bír, hogy ezt bárhol lehet

ültetni, mert gyökérhajtásokkal nem csufítja el a szántóföldeket. A szederfa tehát utak szélein, dülökön, de legfőképen szántóföldek szegélyezése által disziti a birtokot, ha ágai gyümölcstermés megakadályozása végett öt évenként lebotoltatnak; ha olyan helyeken van ültetve, ahol a gyümölcsét élvezők kárt nem tehetnek, ott hosszú érési időszakkal bíró gyümölcsevel gazdag és egészséges táplálékot nyújt sok szegény családnak.

4. A nyárfák közül csak kettő és pedig a fekete és jegenye nyár bír jelentőséggel a fásításnál. Mindkettő inkább a nedvesebb, lapályosabb helyeket kedveli. Sűrű lombozatuk folytán jól árnyékolnak, miért is szántóföldek szegélyezésére nem alkalmasak, csakis utak széleire, inkább mint diszfák szerepelnek. Lombjukat a marhák megeszik. Puha, eres fájukat az asztalosok kedvelik. Egyenes és gyors növésűek, mindkettő kitünő épületfát szolgáltat, a mely tartósságra nézve felülmulja a fenyőfákat. Vastag, egyenes törzseik elfürészelve kitünő koci- és szekéreszkákat szolgáltatnak.

5. A fűzfák, ezeknek igen sok faja ismeretes, a melyek a vizes helyeket és völgyeket kedvelik; igen gyors növésűek, de törzsük korai korhadása (revesedése) folytán csekély kort engednek nekik, fájuk nem sokat ér; de hajlékonyágaik miatt — különösen a kosárfűzfélék — nagyban tenyésztetnek és akár eladva, akár házi-ipar céljaira, kosárfonásra felhasználva, nem csekély jövedelmet szolgáltatnak. Igen ajánlatos tehát vizenyős helyeknek, vízlevezető árkok partjainak kosárfűzzel való betelepítése. Dugványozás által igen könnyen szaporítható és a második évben

már fonásra alkalmas galyakat szolgáltat. Kár, hogy még nem részesül olyan figyelemben, melyet méltán megérdemelne. Igen sok olyan terület van, mely egyébként haszontalannak mondható, de a kosárfüzet jól megteremné s még sem tenyésztetik.

Ezek volnának a mezőgazdaságra nézve fontosabb fanemek, a melyek után szükségesnek vélem az ültetés helyes módozatát röviden vázolni.

Eltérők a vélemények arra nézve, hogy ősszel vagy tavasszal ültessük-e a fát? Mindegyiknél meg vannak a helyes indokok, mégis a tapasztalat az őszi ültetésnek ad előnyt. A fő dolog az, hogy az elültetendő fát lehetőleg ép gyökézzel óvatosan szedjük ki, sokáig föld fölött ne hagyjuk, vagy ha ezt el nem kerülhetjük, például szállítás alkalmával, úgy a gyökérzetet gondosan be kell csomagolni és ültetés előtt az ágakat és gyökérzetet megfelelőleg megkurítani. Aki nem akarja ültetvényeit nagyobb kockázatásnak kitenni, az ásasson azok számára megfelelő nagyságu, legalább egy négyszögméter felületü és a megkívántató mélységü gödröket; mert mennél nagyobb terjedelemben van a gyökér körül a porhanyított föld, annál könnyebben terjed a gyökér és annál tartósabb a nedvesség, holott a csekély kiterjedésü, illetőleg ürtartalmu gödörnél, vagy jobban mondva lyuknál, a melybe úgy kell beleerőszakolni a gyökereket, a közvetlen közelben levő tömött talajban a gyökerek sem terjedni, sem abból táplálkozni nem bírnak, sőt tömött talaj hajcsövei által a kis gödörnek tán mesterségesen kölcsönzött nedvessége is elpárolog.

Az okszerű fásítás oly előnyöket involvál, a melyek nemcsak anyagi hasznot hajtának, de jelentékenyen és kedvezően befolyásolnák — mint említém — mindinkább abnormisabbra változó időjárásunkat, ez pedig igen fontos létkérdése mezőgazdaságunknak. Meg van ugyan ez irányban is magas kormányunk gondoskodó figyelme, de, mint sok más, eltévedt a végrehajtás utvesztőjében.

1851

/1866/

6. Bérleti rendszer és a házi kezelés.

Nagybirtokosaink jó része abban a téves hitben van, hogy ha gazdaságait szigorú feltételek mellett bérbeadja, vagy kvalifikált tisztekkel kezelteti, minden egyéb körülménytől eltekintve, helyesen járt el.

A szigorú feltételek mellett a fő feltétel, a melyre földesuraink súlyt absolute nem fektetnek, a bérlő szakértelme, e nélkül a bérlet nem egyéb, mint a föld termőképességének rovására üzött lelketlen uzsora, a mely ideig-óraig látszólag mindkét félre haszonnal jár, de utóbb igen leszállítja a birtok jövedelmét, sőt értékét is. Ebből nem az következik, hogy a helyes alapokon nyugvó bérleti rendszer és annak térfoglalása veszélyes, de igenis, ha figyelembe vesszük azt, hogy a mai bérlők legnagyobb része a földbérletet oly vállalkozásnak tekinti, a melyhez csupán üzleti, vagy helyesebben üzérkedési szellem, egy kis pénz és nem szakértelmesség szükséges; továbbá ha tekintjük a mostoha gazdasági viszonyok mellett az aránytalanul nagy bérösszegeket; végre az okszerű gazdálkodást célzó szigorú feltételek mellett, az ezeket helyesen fogana-sító tehetségnek, a szakértelemnek mellőzését: úgy

lehetetlen ezen áramlatnak úgy a birtokosra, mint a közgazdaságra s végeredményében a házára nézve veszélys voltát kétségbe nem vonni.

Időszerű tehát, hogy a bérleti rendszer eme növekedő térfoglalásának okaival tüzetesebben foglalkozzunk és földesurainkat annak — ujabban — veszélyessé vált alakjától visszatartsuk, vagy legalább arra bírjuk őket, hogy földbirtokaikat, ha jó karban fenntartani akarják, vagy kezeljék, illetőleg kezeltessék okszerűen házilag, vagy pedig bérbeadva, a vállalkozóktól a szigorú feltételek betartásán kívül, elengedhetlenül követeljék meg a szakértelmet.

Közbevetőleg kell megjegyezni és hangsúlyoznom, — nehogy, mint gazdatiszt, az önérdek gyanújával vagy plane vádjával illetessem, — hogy a helyes alapokon nyugvó bérleti rendszert nemcsak el nem ítélem, de sok esetben nagyon is indokoltnak tartom, — egyebet nem említve, — igen gyakran ezen körülmény nyújt expedienst a tulajdonosnak birtoka eladásának kényszerhelyzetéből való kimenekülésre.

Első sorban is azzal a kérdéssel kell tisztába jönnünk, hogy a bérbeadásnak, mint okozatnak, mik lehetnek az indító okai?, anélkül, hogy a tulajdonos szentélyébe hatolnánk, vagy az azzal járó szabad s föltétlen rendelkezési jog épségét csorbitani legtávolabbról is szándékoznánk, mert féljük a paritás libertás rémületes és minden rendszert alapjában felforgató korszakát.

Földesuraink vagy azért adják bérbe birtokaikat, mert a házi kezeléssel járó gondoktól szabadulni

óhajtának; vagy mert többre becsülik a kevesebb, de biztos évi jövedelmet az átlag több, de évi ingadozó jövedelemnél; végre hogy a házi kezeléssel nincs annyi jövedelmük, mint a bérletivel. Az első két eset, a mely individualis felfogásból eredő szabad elhatározáson alapszik, bővebb fejtegetés és megokolás tárgyát nem képezheti; míg az utóbbi esetben már jogosan vethetjük fel azt a kérdést, hogy miért nincs több jövedelem a házi kezeléssel, mint a bérletivel? Mert ha egy bérlő, aki a mellett, hogy nem csekély bérösszeget fizet, még maga is tisztességesen megél, sőt esetleg vagyonosodik is, úgy hogyne gyarapodnék az, aki sajátján gazdálkodik, a midőn a bérösszeget kívül a bérlő vállalkozási díja is az ő zsebébe folyik, természetesen mindig az okszerű és lelkiismeres gazdálkodást értve, mert lelketlen és zsaroló gazdálkodással, a mint az most leginkább járja, meg lehet gazdagodni a bérletből, de tönkre is lehet tenni a birtokot; e mellett bizonyít azon körülmény, hogy egy ujjonnan kiadandó birtok bérletére csak úgy özönlenek a vállalkozók, holott a folytatólagos bérbeadás már korántsem oly kapós, különösen ha azt tudják, hogy a volt bérlő azok közül való, akik csupa üzérkedésből mindenre vállalkoznak. Tisztelet a kivételeknek. Ezeknek alapján könnyen megfelelhetünk a felvetett kérdésre és rámutathatunk a házi kezelés értékét leszállító okokra, a melyek a felszerések és okszerű befektetések hiányában, vagy a kezelés helytelenségében keresendők. Hogy a földbirtokok a kor igényeinek megfelelőleg jövedelmezzenek, kell, hogy a befektetések, szóval a kezelés is lépést tartsanak a kor követelményeivel, mert különben okozatot várnánk ok

nélkül, a melynek nincs logikai alapja s mint ilyen általánosságban véve bővebb fejtegetésre nem szorul.

Az okszerű és jövedelmező házi kezeléshez remelegendő az, hogy kvalifikált kezelő tisztet tartassanak, hanem igen fontos az, hogy milyen azoknak a szolgálati viszonyuk; vagyis, hogy részesülnek-e tisztességes bánásmódban, társadalmi állásuknak megfelelő javadalmazásban, van-e megillető hatáskörük, nem korlátoztatnak-e legjobb törekvéseikben centralisztikus, vagy pláne szakértetlen befolyások által?

Tapasztalat által beigazolt tény az, hogy manapság csakis a decentralizált gazdasági kezelés mellett lehet, a házi kezeléssel bérletet meghaladó jövedelmet produkálni, mert ez esetben a sablonszerű rendszabályok nem nyűgözik meg a kezelő tisztet tehetségét, továbbá nem alacsonyítják le működését gépies munkává, végre nem zárják ki a kor igényei követelte speculativ üzemrendszert. Ezen alapszik a bérlettel elért nagyobb jövedelem a központosított gazdaságokkal szemben; míg a decentralizált gazdaságoknál a jövedelem annyival több, a mennyivel a bérleti nyeresége, illetve vállalkozási díja meghaladja a kezelőtiszt tartását. A decentralizált birtokkezelési rendszer föltétlenül indokolt voltát, oly behatóan és részletesen tárgyalták a szaklapok, különösen a „Mezőgazdasági Szemle“, hogy csak ismétlésekbe bocsátkoznánk annak tüzetesebb tárgyalásával.

Mindezek után a következtetés röviden az, ha egy nagybirtokos decentralizált gazdálkodási rendszer mellett értelmes és becsületes gazdatiszteket tart s

azoknak kellő hatáskörrel, rendelkezési joggal és a szükséges függetlenséggel felruházott tisztességes anyagi-létet nyújt, hogy teljes örömmel és odaadással hivatásuknak élhessenek, menten minden anyagi gondoktól és aggodalmaktól: úgy teljesen ki van zárva a lehetősége annak, hogy a bérleti rendszer nagyobb jövedelmet szolgáltatson a tulajdonosnak, mint a tisztikezelés.

Van a bérleti rendszernek még egy nagy hátránya, a mely abból áll, hogy sok értelmes gazdatisztól vonja el a működési tért és az existenciát, már pedig, aki tudatával bír annak, hogy hazánkban a mezőgazdaság a legfontosabb tényező, a melyet ápolni és fejleszteni kell, ha boldogulni akarunk; aki nem vonja kétségbe azt, hogy haladást minden téren csakis az illetékes szakértő elemek eszközölhetnek, a melyeknek tulnyomó részét a mezőgazdaságnál az értelmes és lelkiismeretes gazdatisztek alkotják; aki át van hatva hazája boldogításának szent feladatától, a mely minden honpolgárra egyaránt kötelességeket ró: az bizonyára nem fog oly veszélyes áramlattal úszni, a mely egy agrar-állam boldogságát kockáztatná azáltal, hogy a mezőgazdaságnak értelmes és lelkiismeretes napszámosait, a gazdatisztekot elkeserítse, vagy azoknak hasznos törekvése elé bármi módon és alakban akadályokat gördítsen.

Ezek alapján bátran elmondhatjuk azt, hogy mezőgazdaságunk fejlődését nem csekély részben befolyásolják nagybirtokosaink elvei, akik, ha — mezőgazdaságot illetőleg — le-

térnek a conservatív irányról, kibontakoznak saját szigorú, de egyoldalú eszmekörükből, nem szegődnek egyes fixa ideáknak és szenvedélyeknek rabjaivá, nem becsülik túl a mezőgazdaság egyes ágait a többi, illetve az egész rovására és nem kultiválják azokat a productivitás határán túl, végre nem üznek sportot a mezőgazdaságból, hanem a korrallal haladva, annak igényei szerint alkalmazkodó álláspontot foglalnak el; áldoznak a hasznos befektetésekre és ujitásokra; szakértelmes fő- és kezelő tiszteket tartanak, akiket tehetségeik szabad gyakorlatában nem korlátoznak, azoknak hasznos és célirányos terveit — a melyek keletkezésének főrugója a megelégedettség — megvalósítani engedik, nekik biztos és kellemes existenciát nyújtanak: úgy a kedvező állapot mindenütt okvetlenül be fog következni. Gazdatiszti karunk fontos szerepét — dicsekvés nélkül legyen mondva — földművelési miniszterünk ö nagyméltósága is beismerte, ezeket mondva gazdatiszti congressusunkon való nagybecsű megjelenése alkalmával: „Mezőgazdaságunk mai átalakult stadiumában a gazdatiszti kar igen fontos tényezője a közgazdaságnak, sőt mi több, én azon meggyőződésben élek, hogy egy a mai kor színvonalán álló képzettségifokkal bíró, kellő erkölcsi garanciákat nyújtó, helyzetével megelégedett és élethivatását örömmel, odaadással folytató gazdatiszti kar nélkül hazánk mezőgazdasága nem lenne képes azon lépések megtevésére, arra a haladásra, melyeket egyfelül a külföldi verseny, másfelül hazánk fejlődése

folytán az állam jogosan támasztott igényei a mezőgazdaságtól megkövetelnek.“

Örömmel constatáljuk, hogy ezen jeles felfogásnak voltak és vannak hívei nagybirtokosaink sorában. Mindennél fényesebben illusztrálja ezen, a földesur és gazdatiszt között levő s kölcsönös jólétre törekvő viszonyt, első sorban József főherceg Ő Fensége, aki új év alkalmával kellemes meglepetésben részesítette gazdatisztjeit, egy újabb szolgálati szabályzat alakjában, a melyben a tisztí fizetéseket felemelte, a százalék osztalékot kedvezőbb alapokra fektette, végre a nyugdíjat rendezte, hogy méltányolja tisztjeinek törekvéseit és fáradozásait, mert meggyőződött arról, hogy egyedül azoknak szakértelmisége, becsületessége és megelégedettsége folytán való lanthatlan törekvése idézte elő azon szép eredményeket, a melyeket a főhercegi uradalmak ország-világ előtt felmutatni képesek. Hogy erkölcsi elismerésben is részesülnek a főhercegi tiszttek, azt az emlitem tényeken kívül bizonyítják még a Főhercegnek tisztjeihez intézett következő szavai: amig élek, szívem önökért is dobog és úgy tekintem önöket, mint családomhoz tartozókat. Mily sokat jelentő nyilatkozat ez, különösen, ha elmondójának magas személyét tekintjük, mily feltűnő jele ez gazdatiszti osztályunk iránt táplált rokonszenves elismerésnek. A magyarok Istene áldja meg ezért a hön szeretett Főherceget! Ezen elvet vallotta boldogult Simor János, Magyarország hercegprimása, a mely mellett bizonyít alábbi, gazdatisztjeihez intézett ama levele, a melyben azoknak, — 25 éves püspöki jubileuma alkalmával felterjesztett üdvözlő fel-

iratukra — válaszolt. Nem vélek fölösleges munkát végezni, ha említettem levelet szószerint ide iktatom: „Uradalmi tisztségemnek! Püspökké szenteltetésem negyedszázados évfordulója alkalmából mult junius hó 20-án hozzám intézett kedves üdvözlő feliratukban élénken kifejezett hűségüket, ragaszkodásukat és jókivánatukat melegen köszönöm. Valamint azáltal, hogy a kecségtető bérletajánlatokat visszautasítottam, gazdatisztjeim és családjaik jövőjét a bizonytalanság nehéz nyomása alól felszabadítottam; önálló és öntudatos működés engedélyezése által önöket a lealázó, gépies cselekvéstől felmentettem; a sikeres és üdvös működéshez a szükséges eszközök megadásával célszerű tevékenységüket lehetségessé tettem; járandóságaik előnyös szabályozása által egyrészt a tisztességes megélhetést, másrészt a gyanusítás lehetetlenségét biztosítottam; a helyes alapokra fektetett igazságos száztóli jutalmazással érdekeiknek a saját érdekhez való kötése által önjavuk előmozdítására bő tért nyitottam; szóval valamint eddig atyailag gondoskodtam arról, hogy önök szolgálatomban biztosságot, méltányos elbánást, tisztelt állást, működési kedvet és örömet, egyszersmind pedig tevékenységüknek megfelelő jólétet élvezzenek, s így hazánknak elégedett, hasznos polgáraivá, a nemzeti vagyon gyarapításának lényeges közvetítőivé lehessenek, ugye zentul is önök iránti jóakaratomnál fogva lesz gondom arra, hogy erkölcsös magaviseletük, hűségük, szakértelmük, szorgalmuk és ügyességük mindenkor kellő méltánylásban és elismerésben részesüljön. Isten vezérelje szándékukat és működésüket! Kelt stb.“

A házi kezelésnek még egy nagy előnyét nem hallgathatom el, a melyre sulyt nem igen fektetnek, holott nem csekély fontossággal bír a nagybirtokosokra. — Ez pedig azon közvetlen függési viszony, a mely a földesúr és az összes gazdasági személyzet között fennáll, — hogy ez a viszony kedvező állapotot, vagyis kölcsönös rokonszenvet, szeretetet, ragaszkodást és hűséget eredményezzen, az egyedül a földesúr loyálisától függ, a mely ha jelen van, úgy ezen kedvező viszony hullámai nemesak az alattvalókat érintik és övezik a földesuraság köré, de az indifferenzizmus, illetve függetlenség terén is oly tágköröket alkotnak, a melyek a népszerűség sugarai által a központtal, vagyis a földesúrral folyton rokonszenves összefüggésben állanak. — Ki tagadhatja azt, hogy ezen körülmény minden uraságra egyaránt fontos, de — különösen napjainkban — az egyházi birtokoknál van erre égető szükség, miért is ezeknek házilag való kezelése ezen szempontból is kívánatos.

Már most, hogy az ilyen elvek mennyire háladatosak a birtokosra nézve, annak bizonyosságául szolgál a főhercegi primatialis stb. birtokoknak mintaszerű kezelése és óriási jövedelmezősége, a melyről immár magas kormányunknak is biztos tudomása van. — Az eképen kezelt birtokoknál a bérbeadás eszméje még gondolat tárgyát sem képezheti.

Ezzel megvilágítottuk a birtokkezelés legokosze-
rőbb oldalát szemben a bérleti rendszerrel. Vizsgáljuk most a házi kezelés ama hiányait, a melyek folytán a birtokok nem hozzák meg azt a jövedelmet, a melyet azoktól méltán megvárni lehetne.

Vannak uradalmak ahol a befektetésekre és a szükséges felszerelésekre, — mint már említém gondot nem fordítanak, pedig, amint látjuk, akárhány bérlő van, 10—12 évi bérlet tartamára épületeket emel a saját költségén, a mely épületek tőkéje a tulajdonosé lesz, ő a befektetett tőke kamataiból nemcsak az összes költségeit fedezi, de még ezenfelül nyeresége is marad, tehát mennyivel jobban volna az ilyféle hasznos befektetés a tulajdonosra nézve indicálva.

Vannak uradalmak, ahol a gazdatisztek kvatifikációjára sulyt nem fektetnek, ennek káros volta önként következik, „aki minek nem mestere, rontója annak,“ mondja a közmondás.

Vannak uradalmak, ahol az eladásokat és bevásárlásokat nem bizzák a viszonyokat legjobban ismerő kezelő gazdatisztre, hanem olyanok eszközlik, akik nemcsak a viszonyokat nem ismerik, de sok esetben nem is szakemberek, már pedig tekintve azt, hogy a gazdasági kereskedelem magában véve oly tudomány, a mely nem csekély szakértelmet és helyi tapasztalatot igényel; úgy ezen intézkedés káros volta elvitázhatlan lesz, különösen össze nem egyeztethető ez a percentualis rendszerrel, ahol a kezelő-tiszt van legelső sorban érdekelve, hogy mennél kedvezőbben értékesítse produktumait és mennél előnyösebben tehesse bevásárlásait.

Vannak uradalmak, a hova csakis szakképzett gazdatisztek neveznek ki, de azoknak lehetőségét megnyűgözik a centralizáltferdegazdálkodási rendszerrel, vagy hozzá nem értő fellebbvalók tulságos beavatkozásával,

a mely esetben a legértelmesebb és legtörekvőbb gazdatiszt sem egyéb, mint végrehajtója és foganatosítója sok esetben a legczélszerűtlenebb rendeleteknek, még csak az a joga sincs, hogy véleményének kifejezést adhasson. — Ily uradalomban nem az a törekvés, hogy a gazdatiszteknek állása tekintélyessé és tiszteltté tétessék, hanem ellenkezőleg, hogy úgy anyagi, mint erkölcsi megszorítások folytán mennél alárendeltebb, mennél szolgaiasabb helyzetre, szóval társadalmilag mennél alsóbb fokra helyeztessenek.

Már most azt kérdem, hogy lehet-e ilyenek után egy gazdatisztnak kedve, vagy egyáltalán érvényesítheti-e tehetségét urasága és a közjó érdekében? A válasz föltétlenül tagadó. Bizonyára máskép gondolkoznának és tennének az ily elveket valló földesurak, és jószágigazgatók, ha felfognák azt, hogy egy értelmes gazdatiszt mily szellemi tőkét képvisel, a mely helyes kezelés, vagyis megfelelő értékesítés által bő kamatokat hoz urának. Egy értelmes gazdatiszt például kétféleképen teljesítheti kötelességét a nélkül, hogy eljárása kifogás alá eshetnék. Ha tisztességes bánásmódban és javadalalmazásban részesül, kellő hatáskörrel bir, existentiája és családja biztosítva van, úgy teljes odaadással fog oda törekedni, hogy ne csak a meglevőket tartsa meg jó karban és állapotban, de folyton újabb és újabb jövedelmi források felfedezésével fog igyekezni uraságának bizalmát, jó indulatát és kegyeit továbbra is mennél jobban biztosítani a maga számára, különösen még ha azt is látja, hogy iparkodása elismerésben részesül; ezen körülmény oly buzdító és ösztönző szer, mely működni soha meg nem szűnik a gazdatiszt lelkében; míg ellenben, ha azt tapasztal-

talja a gazdatiszt, hogy egy a fizetés, egyféle a bánásmód, szóval mindenkép szomorú a helyzete, akkor ugyan nem igen fogja törni a fejét azon, hogy uraságának jóval több jövedelmet producáljon csak azért, hogy ezáltal magának nagyobb gondot és több dolgot szerezzen a nélkül, hogy a legcsekélyebb erkölcsi és anyagi elismerésre még csak kilátása is lehetne. A kellő szakértelem és becsületesség mellett tehát a működési kedv a főfaktor, amely a gazdatiszt tevékenységét fokozza ott, ahol meg van az alkalom, amelyet egyedül a decentralizált gazdálkodási rendszer nyújt és biztosít, amely alatt a szorosán vett kezelés függetlenítését, nem pedig a szakértő jószágfelügyelők fölöslegességét és egyebekben a központosítás szükségtelen voltát értjük.

1851

1866

VII. Kisbirtokosaink gazdálkodása.

Hogy mezőgazdaságunk terén általában véve nagy és örvendetes haladás észlelhető, ebből nem következik az, hogy nem volna nagybirtokaink között is nem egy, a melynél vajmi halvány, vagy épen semmi jelei sem mutatkoznak a haladásnak. Ezen elmaradottság azonban, a mily ritka nagybirtokosainknál, ép oly gyakori középbirtokosainknál, s mondhatnám, általános kisbirtokosainknál.

Nem lehet azt állítani, hogy kisbirtokosaink absolute nem haladnak, csak hogy ezen haladás oly lassu és oly csekély, hogy a nagybirtokokhoz viszonyítva, egyenlő az elmaradottsággal, mert a kettőt nem évekre, de évtizedekre szóló időköz választja el. Ha kutatjuk az okot, a mely ezen, bár csekély mérvű haladásra is az impulsust szolgáltatja, arról fogunk meggyőződni, hogy ezt az okszerűen kezelt nagybirtokok szolgáltatják az által, hogy azokban a kisbirtokosok jó példát látnak maguk előtt, a mely reájuk nézve azt a csekély vonzerőt gyakorolja, melyszerint egyet-mást utánóznak. Ezen körülménynél fogva, vagyis a jó példaadás szempontjából, a nagybirtokok okszerű kezelése igen fontos, e mellett bizonyít ama tapasztalat, hogy az eképen kezelt nagybirtokok közelében észlelhető a legnagyobb mérvű haladás a kisbirtokosoknál és viszont.

A nagybirtokok kezelésével már részletesebben foglalkoztam, e fejezetben a kisbirtokosok gazdálkodásáról akarok értekezni és azok hiányaira reámutatni; a mennyiben ilyenek a nagy- és középbirtokoknál is mutatkoznának, azok is levonhatják ebből a következtetést.

Fordarendszert kisbirtokosoknál nem igen találunk, ők szabad gazdálkodást üznek, a mely vagy túlkiméletes, vagy túlerős; előbbi esetben a gyakori fekete ugarlás, utóbbiban a gabona sűrűbb egymásutánban való termelése teszi a gazdálkodást okszerűtlenné. Az ugarolás helyes eszközlésére nem nagy súlyt fektetnek, mert legtöbbnyire már akkor szántják alá a fekete ugarnak szánt földet, ha már kimagzottak azon a gaznövények és így elhullott magjaik a nyári szárazság miatt sokszor nem tudva kicsirázni, akkor kelnek ki, a midőn már az őszi gabona is el van vetve, így lesznek vetéseik gyomosak.

Fő hibájuk, hogy a föld megművelését nem végzik a megfelelő időben, hanem naptári terminusokhoz kötik azokat. A vetőmag helyes megválasztására, vagyis milyenségére, tisztaságára, üszögmentesítésére, vetési arányára és beművelésére vajmi kevés súlyt fektetnek; azt tartják ugyanis, hogy vetőmagnak az alja is jó, pedig a mennyivel többet vetnek el a roszból, annak értékén vethetnének sokkal kevesebb, de azért megfelelő mennyiségű jó minőségű magot, mert tudvalevő, hogy nagyon szeretik a sűrű vetést, azért két annyit vetnek, mint kellene, hogy azonban vetéseik sokszor még sem túlsűrűek, ennek oka azon körülményben keresendő, hogy legtöbbnyire úgy szántják alá a magot, miáltal a kelés különösen

hantos, vagy nehéz talajoknál hiányos lesz, mert igen sok szem nem bír kikelni. Sehogyszem sem ismerik el azt, hogy a sűrű vetés a mellett, hogy vetőmagpazarlás, még azzal a kárral is jár, hogy sokkal jobban ki van téve az esélyeknek, a mely a megdülésben, a növények elcsenevészésében, szóval a termés eredményében nyilvánul.

A szabad gazdálkodás folytán a legtöbb helyen, nem alkalmazkodnak az egyöntetű vetési rendszerhez, a mely abban áll, hogy bizonyos birtokrészekben egy és ugyanazon évben mindannyiuk által ugyanazon termény termeltessék. Ennek előnye abban áll, hogy kisbirtokosok földjeiket megmunkálni anélkül, hogy a szomszédéra reá ne menjenek, nem képesek, már pedig, ha például egyik szomszéd őszt, a másik tavaszt vetett, a harmadik pláne ugarol, ez kár nélkül nem történhetik meg; míg ha mindnyájan egyirányú és egyidejű munkát végeznek, úgy birtokuk ezen károsodásnak kitéve nem lesz, azonfelül az összes ugar és egyenlő tarló, legelőt szolgáltat, a melyre az erdősítés folytán sok helyen ugyancsak reá szorulnának; végre az őrzés és egyéb kártételektől való megóvás is könnyebben lesz eszközölhető.

A termények letakarításánál sem tartják meg a czélirányos szabályokat, így például rétjeiket a nagyobb termés okáért elvénülni engedik, pedig ez nemcsak a termés minőségére, a sarju mennyiségére, de a rét jó állapotára is káros befolyást gyakorol, mert erősebben kihasználják; ugyancsak a mennyiség és minőség rovására tulérni engedik gabonájukat is.

Sok helyen még mindig a legprimitívebb cséplési módot, a lovakkal való nyomtatást és a föld meg-

munkálására a legkezdetlegesebb eszközöket a turó faekéket használják, czélszerű gépeket és eszközöket, milyenek: a fogas-borona, jól fordító eke, vető- és cséplőgép, rosta, trieur, stb. náluk nem igen találunk.

Trágyakezelésük teljesen elhibázott, mert a trágyát nem vermekbe, hanem a föld színére, többnyire hosszú, keskeny kazal-alakba rakják, a melyet a szél és a nap heve majdnem teljesen átszárít és abból minden illó tápanyagot elpárologtat, ehhez járul még, hogy az így agyon száradt trágya némelykor fél éven át is kupacokban, vagy elteregetve leszántatlanul hever a szántóföldön, mi által növényi tápanyag értéke — mondhatnám — felére reducálódik; ez magyarázza meg részben a kisbirtokosok előtt azt a feltűnő körülményt, hogy náluk a trágyának, ha többet hordanak is földjeikre, nincs meg az a hatása, a mit a nagybirtokosok földjein tapasztalnak.

Nagyon sok a kívánni való még kisbirtokosaink állattenyésztésénél, nevelésénél és az okszerű takarmányozásnál; mert amint nem fordítanak gondot a vetőmag időnkinti helyes megváltoztatására, ép úgy ismeretlen előttük a rokottenyésztés káros volta, a tenyész anyag külemi és faji mikénti helyes megválasztása. Az állatnevelésnél a takarmányozás czélszerű beosztására, tisztaságra és rendre éppen nem ügyelnek.

Legkevesebbet törődnek mégis kisbirtokosaink és községeink a fásítással, annyira nincs érzékük a fatenyésztés iránt, hogy nemcsak nem ültetnek fákat, de még a meglevőket is igen sokszor csupa kedvtelésből, minden legkisebb haszon nélkül, kiölik. Nem szeretnek ők egyáltalán olyan munkát végezni, a mely

csak évek múlva hozza meg a kézzelfogható hasznot, mert más féle hasznot ők nem ismernek. Csak legalább belsőségükön ültetnének gyümölcs-, vagy egyéb fákat; ily helyeken azért van inkább a gyümölcsfa indicálva, mert a termést könnyű megőrizni az emberek és állatok kártételeitől. A belsőségek, szérüskertek körüli fásításnak még az a kiszámíthatlan előnye is van, hogy tüzeset és vihar alkalmával nem egyszer a falombok vetnek gátat a vész tova terjedésének és pusztításának. Vannak járások, a hol a községekben a házak előtt mindenütt látunk gyümölcsfákat, a melyek kedvező években szép mellékjövedelmet és izletes táplálékot nyújtanak gazdájuknak. Ezen körülmény abban leli magyarázatát, hogy voltak és tán vannak is járási főbírák, kik szigoru rendeletképen tették a községi lakosok kötelességévé, hogy házaik környékét és az utak mellékét nemesített gyümölcsfákkal ültessék be. Sokan áldják már e rendeletet, de aránylag kevesen követik.

Hogy mennyire hasznosak például közlekedési utaink mentében eszközölt faültetések, — a mellett, hogy csinosítják, emelik a vidéket, továbbá hóban, sötétben láthatóvá teszik az utirányt, — bizonyoságot szolgáltat Porosz-Sziléziában Boroszló körül fekvő hét kerület, a melyekben bérbe adták a községi és kerületi utak mellett kiültetett gyümölcsfák termését. A bérösszeg, daczára a közepes termésnek 33,087 márkát tett ki. Miért ne lehetne nálunk is ily jövedelmet producálni, a mely ugyancsak ráférne a pótladék epidemiájában sinlődő községeinkre.

Legjobban jellemzi kisbirtokosaink makacsságát és nehezen kapaczitálható voltát az, hogy még a sa-

ját kárukon sem igyekeznek okulni. Szomoru tapasztalat alakjában tárul elénk azon tény, hogy kisbirtokosaink közül ezeket és ezeket tettek már földönfutókká a pusztító elemek, még sem tudnak a biztosítás helyes eszméjével — a maguk jóvoltáért — megbarátkozni, a mely a legeclatásabb jele a vétkes könnyelműségnek.

Köteteket lehetne ezen themáról írni s még akkor is csak halvány vázlata volna ez a szomoru valóságnak.

1851

/1866/

8. Gazdasági szakoktatásunk.

A gazdasági szakoktatástól mai napság túl sokat követelnek, a végzett gazdászokkal szemben pedig rendkívüli igényeket táplálnak ugyannyira, hogy azoknak megfelelni illetve azokat kielégíteni lehetelenség számba megy.

Hogy szakoktatásunk reformálásra szorul, azt kétségbe vonni nem lehet, de az is bizonyos, hogy bármiként rendeztessék is, olyan, a milyennek azt a mai merész fantazia lenni óhajtaná, soha sem lesz.

Mint a mezőgazdaságnál egyáltalában, ép úgy a szakoktatásnál, nincs meg a tudományos alapra fektetett erkölcsi érték, mert itt helyeznek legkevesebb súlyt az előképzettségre; e bajon segitendő, vagyis hogy e pálya ne legyen a szellemi szegényeknek és egyébként boldogulni nem tudóknak menedéke, az volna a fő teendő, hogy a gazdasági tanintézetek a magyar-óvári mintájára akadémiákká emeltessenek, amelyekbe a felvétel — minden kivétel kizárásával — csakis érettségi bizonyítvány alapján volna eszközölhető; aki ilyennel nem rendelkezik és e pályán akar haladni, az a szükséges és előképztségének megfelelő szakértelmet elsajátíthatja a földművelési iskolákban, az innen kikerültek azonban, nagyon

természetesen — gazdasági kvalifikációval nem bírhatnak és csakis a cselédtörvény keretébe tartoznának.

Szükséges volna a gazdasági akadémia tanfolyamot három kötelező évre felemelni olyformán, hogy az elmélet a gyakorlattal mindig párhuzamban maradjon, mert a kettőnek szétválasztása mindig a másik rovására megy; a jó gazdának a gyakorlati életben sem szabad az elméletet elhanyagolni, ha elmaradni nem akar. Az ekképen végzett és végbizonyítványt nyert gazdászok köteleztetnének még két évi kimutatott gyakorlati idő eltelte után a gazdasági államvizsgát letenni, mert enélkül oklevelű gazdákul nem tekinthetők és az állami és ennek főnhatósága alatt levő uradalmakban alkalmazhatók nem volnának, szóval őket a törvény gazdasztekül el nem ismerné, miként az erdőtörvény a nem államvizsgázott erdészeket. A reformálás részleteibe ereszkedni nem lehet feladatomban, mert ez már bővebb tanulmányozást feltételez, a melynek birtokában nem vagyok, egyetmást azonban mégis szükségesnek vélek megjegyezni, hogy Magyarországon három, Erdélyben egy gazdasági akadémia elegendő volna; földművelési iskolákat azonban jelentékenyen szaporítani kellene és akképen szervezni, hogy könnyebb módot és hozzáférhetőbb alkalmat nyujtanának a szegényebb sorsuaknak is a kiképeztetésre, nemkülönben, hogy aránylag csekélyebb költséggel igénybe vehessék azokat nagybirtokosaink is az által, hogy hűséges cselédjeik gyermekeit ezekben gazdasági irányban kitaníttathassák és így urodalmaikban, mint gazdákat alkalmazhatnák annál is inkább, mert a kor

követelményei már is megkívánják azt, hogy nagyobb uradalmakban gazdákul és mezőőrökül csakis oly egyének alkalmaztassanak, a kik — miként az erdészetenél — gazdasági szakvizsgát tesznek és ennek sikeréről bizonyítványt nyernek. Ezt foganatosítani a földművelési iskolák volnának hivatva, a melyeknek tanárai gondoskodnának e célnak megfelelő tankönyvről, milyen az „Erdőőr“ czimű az erdészetenél; úgy, hogy abból a szükséges tudnivalókat bárki magán uton is megtanulhassa és annak idejében a vizsgálatra jelentkezhessék. Ezen körülmény fontosságáról kellene meggyőzni és az eszmével megbarátkoztatni nagybirtokosainkat, arra bírván őket, hogy ez irányban is érvényesítsék nemes áldozatkészségüket, a mely által oly rendkívüli szolgálatot tesznek a mezőgazdaságnak és a hazának, követvén Eszterházy Miklós Mórícz gróf nemes példáját, aki székhelyén Csákváron önköltségen földművelési iskolát állított fel.

A szakoktatás reformálását — mint emlitém — szükségesnek tartom, mindazonáltal, történnék bár a a reformálás bármiképen, annyit előre, minden jósolási tehetség nélkül is mondhatok, hogy oly tökéletes, mint sokan óhajtják, sohasem lesz a szakoktatás, mert azt kívánni például egy érettségit tett intelligens fiatal embertől, hogy az trágyát rakjon és teregessen, szekret és kazalt rakjon, ásson, kapáljon, marhát vakarjon stb., bocsánatot kérek, de ezen és ilyféle munkák elvégzését nem tartom részemről nélkülözhetlennek a gazdára nézve, mert egy értelmes gazda ember fel tudja fogni annak helyes alkalmazási módját akkor is, ha maga nem gyakorolja, szóval megtudja bírálni a munkát és tud utbaigazítást adni; azért ez

túlhajtott követelés, mert az értelmes és gondolkodó gazda maga talál ki módokat a munkák minél tökéletesebb és célirányosabb elvégzésére és nem fog alkalmazkodni például a tíz év előtt látott, de most már meghaladott álláspontokhoz. A gazdasági munkákat, a helyes kazalozást, asztagolást, állatápolást nem a béresek találták ki, hanem a törekvő értelmes gazdák a nélkül, hogy e munkákat tényleg gyakorolták volna, ők az értelmi szerzői, míg a cselédség ennek alapján a megvalósítója. Ezen rendszert a földművelési iskolákban kell alkalmazni, de nem az akademiákon. Egészen más szempont alá jön a fametszés, nemesítés, szőlőoltás, gépkezelés s több effélék, ezekről már kell, hogy gyakorlati kiképezést is nyerjenek a hallgatók.

Nem térhetek még ki ezuttal a legujabban felszínre került gazdasági főiskola kérdése elől sem, mely szerint a budapesti egyetemen a bécsi, párisi és berlini mintájára gazdasági fakultás felállítása terveztetik. Nézetem e tervezettel és a mellette felhozott érvekkel szemben a következő:

A haladással mindig legalább is egyenes arányban növekednek az igények és követelmények, amelyek azonban már nem mindig bírnak a productivitás jellegével, sőt igen gyakran magukon viselik a fényűzés és hiu káprázat csillámain, amelyekben gyönyörködni csupán az aesthetika divatszerű szempontjából, utánzási mániából és nem hasznos voltuknál fogva lehet. Ily modern természetű vállalatoknál tehát nagyon is fontolóra veendő azon áldozat nagysága, amelybe azok megvalósítása kerül, szemben azon anyagi ha-

szonnal és erkölcsi előnnyel, amely azok létesítése folytán mutatkoznak.

Vizsgáljuk ezen körülményeket vonatkozással a gazdasági főiskolára.

A mezőgazdasági szakoktatásnál elengedhetlen főkellék, mint említém, hogy az elmélet a gyakorlattal lehetőleg folytonosan párhuzamban maradjon, mert az egyiknek tulsúlyba helyezése mindig a másik rovására megy, ami pedig csak kockáztatja a hasznos eredményt.

A mezőgazdasági szaktudomány a növénytermelés, állattenyésztés- és üzemtanban összpontosul, ezekre kell tehát a legfőbb gondot fordítani, mert csak ezek alapos tudása mellett lesz képes a gazda hivatásos és szakszerű feladatának eleget tenni és e tekintetben nem is fog neki utbaigazítást nyújthatni bármelyik tudományos pálya diplomás embere sem; holott ha állatja megbetegszik, ha építkezni akar, ha culturmérnöki teendőket óhajt végeztetni, ha jogi kérdésekben szorult tanácsra, ha a gépészet keretébe vágó ügyekben kíván utbaigazítást szerezni stb. fordulhat az illető szakközegekhez, akik nem azért képezték ki magukat szakmájukban, hogy a gazdasági főiskolában universalis geniekké kiképezni szándékolt gazdák őket és szakmájukat fölöslegessé tegyék, hanem hogy abból éljenek. Az intelligens osztályt felkarolni és alkalmazni kell; ez legyen főfeladata az államnak, mert ha elvonatik tőlük a keresetforrás, egy veszélyes neme a proletariatusnak fog ez által számban és szellemben növekedni, a mely az anyagi erőt a mai socialis áramlat mellett igen könnyen maga után vonzza és anarchikus elveinek végrehajtójává teszi.

Vajjon mit eredményezne az, ha a gazda perfect állatorvos, építész, kulturmérnök, gépész stb. lenne? azt, hogy az említett fakultásokat be kellene szüntetni. Miután azonban sem a gazdákból általános lángelméket képezni, következésképp sem az említett fakultásokat eltörölni nem lehet, azért az olyan fába, a melyről meg vagyunk győződve, hogy elhasítani nem bírjuk, ne is vágjuk a fejszénket és ne pazaroljuk rá erőnket.

Ha valamelyik végzett gazdásznak kedve van az állat-, növényboncz- és élettani, állatgyógyászati, gépészeti, culturtechnikai, statisztikai, nemzetgazdasági, kereskedelmi, vagy bármely egyéb tudományos szakban magát tökéletesebben kiképezni, mint a gazdasági akadémián, nyitva állanak előtte az említett szakok ajtai, céljt érhet tehát gazdasági főiskola nélkül is, mert sokkal többet ér egy irányra különös gondot és szorgalmat fordítani, mint sokban kontárnak lenni.

Föltéve, hogy mezőgazdasági főiskola létesítetik, hogy azonban ez a várakozásnak megfelelően, föltétlen kellék, hogy az egyes szakokban szakemberek legyenek a tanárok, így például az állatgyógyászatot és boncztant okleveles állatorvos, a gépészetet okleveles gépészmérnök, az építészetet okleveles építész, a jogismét okleveles ügyvéd, a mérnöki tudományt okleveles mérnök stb. adják elő. Most azt kérdem, nem lehetne-e ezen rendszert a gazdasági akadémiákban is keresztül vinni és az egyes szakokon, miként más felsőbb, sőt középiskolákban is van, szakembereket tanárokkul kinevezni, azok képeztésére nagyobb súlyt fektetni és a tanrendet úgy osztani be,

hogy mindegyik saját szakmájával legyen elfoglalva, hogy egészen annak élhessen, így azután több készült-séget kívánhatunk a gazdasági tanároktól, mint a mennyi ezi deig elégnek találtatott. Gazdasági szakoktatásunk alapos reformja tehát legelsőbben is azt követeli, hogy a tanárképzésre fordítottak nagyobb gond és szigor, a kiknek kvalifikációjára nézve eddigelé semmiféle rendelet vagy törvény — miként másutt mindenütt — nem intézkedik. Belátták ezt Németországban, ahol is legujabban intézkedések történtek az iránt, hogy a tanerők ne csak szakmájukban legyenek jártasak, hanem birjanak a tanítás technikájának paedagogiai ismereteivel is. E célból két gazdasági tanárképző intézetet rendeztek be Weilburgban és Heiderheimban, nem önállólag, hanem a gazdasági tanintézetekkel kapcsolatban. A porosz földművelési miniszter pedig elrendelte, hogy ezentul gazdasági tanintézetek és földművelési iskolák tanárai, nemkülönben vándortanítók csakis ezen tanfolyamot végzett egyének lehetnek. Heyden, porosz földművelési miniszter e tárgyban kiadott rendelete igen sok figyelemre méltó dolgot tartalmaz.

Ne főiskolát kérjünk tehát, hanem oda törekedjünk, hogy a gazdasági tanárok minden tekintetben a kornak megfelelő tökéletesebb kiképzést nyerjenek, szóval a szó legszorosabb értelmében tanárok és szakemberek legyenek, az universitáson külön főiskola nélkül is elsajátíthatják jó részben a szakmájukba vágó rokonismereteket, különösen, ha ott a mezőgazdaság számára egy tanszék állíttatnék fel, a mely után folytathatják kiképzésüket önszorgalomból; megkívántatik ezenkívül, hogy birjanak a szük-

séges gyakorlati ismeretekkel. Gazdasági tanáraink közül igen kevesen lehetnek, akik az univertitáson is lettek volna, holott más tanároktól ugyancsak sokat követelnek manapság. Olyan pláne nagyon kevés lehet, aki gyakorlatban is működött volna, pedig ezt legalább az említett alapszakok — növénytermelés, állattenyésztés és üzemtan — tanáraitól okvetlen meg kellene követelni. Ezért van nálunk oly kevés önálló gazdasági munka; szakirodalmunk legtöbbsnyire átültetett és némileg átdolgozott idegen művekből áll. Ily körülmények között nem csoda, ha tudományos akadémiánk padjain gazdasági szakférfiaknak nem jut hely. Mindezeknek figyelembevétele azt a természetes következményt vonná maga után, hogy a mezőgazdasági tanári állás a magasabb kiképzés alapján, nagyobb tekintélynek örvendene, következésképp még jogosabban tarthatna igényt arra, hogy kedvezőbb anyagi javadalmazásban részesíttessék, miáltal eléretnék az is, hogy a mezőgazdasági tanári pálya iránt sokkal nagyobb előszeretet és vágy mutatkoznék, mint ma.

Most pedig számoljunk le a budapesti főiskola mellett felhozott előnyökkel.

Legelsőbben is kétségbevonom azt, hogy a budapesti tudomány- és műegyetem tanárai sok tekintetben felhasználhatók lennének a gazdasági főiskola céljaira, mert azok már is annyira túl vannak halmozva az ő jelenlegi működésük körében, hogy alig rendelkeznének annyi idővel, mely szerint a gazdasági főiskolában is igénybe vehetők lennének, már pedig a régi közmondás igen helyesen mondja, hogy „két urnak szolgálni nem lehet.“ Feltéve azonban, hogy ez keresztülvihető volna, akkor is éppen abba a hibába

esnének, a melyben a gazdasági tanintézetek jelenleg is szenvednek s a melyből kimenekülni óhajtanak, hogy t. i. a tanárok túl vannak halmozva, sok esetben nem is egészen szakmájukba tartozó előadásokkal, úgy, hogy alig kerül idejük szorosán vett tantárgyukban való tanulmányozásokra, kutatásokra, buvárlatokra s ezek alapján további önképzésükre, a mely felette szükséges, s a melyhez, nemkülönben a külföldről importált tudományos elvek átültetéséhez s a mi viszonyainkhoz való alkalmazásához tagadhatatlanul idő és tér kell, már pedig Budapesten az universitással kapcsolatosan ezek egyike sem volna meg. Folyton azt panaszolják, hogy a tanintézetekből kikerült fiatal embereknek nincs elegendő gyakorlati ismeretük, sőt soknál még a praktikus érzék is hiányzik; most azt kérdelem, vajjon lesz-e ezen bajon segítve, a budapesti főiskola által? Bizonyára nem, sőt az állapot ez irányban határozottan rosszabbá válnék.

Az eszmetársulásból eredhető előnyöket, a melyeket a gazdasági szakok és ehhez közel álló egyéb rokontudományok művelői között a budapesti gazdasági fakultás felállítása által létrejönni vélnek, szerintem el lehet érni főiskola nélkül is akár az irodalom terén, vagy — mint említém — egy mezőgazdasági tanszék által.

Mi sem áll utjában annak, hogy az országos gazdasági egyesület érintkezésbe állhasson a gazdasági tanárokkal az esetben is, ha ezek nem Budapesten laknak. Különben is a gazdasági élet aktuális igényeiről legközvetlenebb tájékozást nem az országos gazdasági egyesület, a melynél aránylag kevés a közvetlen gazdálkodással foglalkozó elem, hanem inkább a vidék és annak egyesületei nyújtanak.

Hogy a főváros központja a kereskedelemnek, hogy itt vannak gépgyárak, itt tartatnak kiállítások, versenyek stb. épen nem szól a főiskola mellett, mert először is a központi kereskedelem nem lehet föltétlen irányadó a legkülönbélebb helyi és közlekedési viszonyok közt levő vidékre nézve, ezekről különben is kimerítő tudósításokat hoznak a lapok; másodszer a gépgyárak, kiállítások, versenyek kedvéért Budapesten gazdasági főiskolát létesíteni ugyancsak nagy luxus volna, mert ezeket meg lehet tekinteni a vidékről is, különben vannak ilyenek a vidéken is.

A gépeknél nem annyira az bir fontossággal a gazdára, hogy hol és hogyan készül, hanem hogy miképen működik, ezt pedig a gyárban legtöbb gépnél nem lehet bemutatni, — magát a gépet pótolja egy hű rajz, vagy modell.

Hogy a főiskola növendékei Gödöllőre járjanak ki, gyakorlati ismeretek szerzésére, célra nem vezet, mert ritkán kimenve, nem sokat ér, gyakran pedig enormis pénzbe kerülne, a melyet, tekintve még a fővárosi drágaságot, kevés családfő birna ki; ha csak az állam költségén nem utaznának a hallgatók.

Hogy társadalmi tekintetben mi előnye volna annak, ha a gazdasági pályára készülő fiatalság eliteje a fővárosban végezhetné tanulmányait, felfogni nem tudom, mert ismeretlenek előttem ama felhozott nemesebb fajta szórakozások, a melyeket csupán a főváros nyújt oly nagy számban. Ilyenformán a tanulmányait vidéken végzett egyén nem is állhat a társadalmi műveltség azon niveauján, a melyet a fővárosban végzettek elfoglálnak. Ez nagyon sajnós volna. Tagadhatlan az, hogy a főváros legtöbb szórakozást

nyujt, a mely körülményt lélektanilag részemről éppen a gazdára nézve tartom hátrányosnak, mert a főváros zaját megszokott és ebből egyszerre valamely kis falucskába, vagy pláne elrejtett pusztára jutott fiatal embernél oly nagy visszatetszést szülne az átmenet, hogy a kedv és a választott pálya iránt való szükséges előszeretet, könnyen ezen körülménynek eshetnék áldozatul.

Az önbizalom, mely — állítólag — a vidéken kelleténél magasabbra emelkedik és mindenféle excessusokat okoz, nem a vidéknek, hanem a fiatalok egyéni hajlamainak rovására irandó, mert ha a gazdasági akadémiába csak érettségit tett fiatal emberek vétetnének fel, nem pedig olyanok is, akik a középiskolai tanulmányaikat — bizonyára nem szorgalmuk és iparkodásuk miatt — félben hagyták és egyszerre nagy szabadságot élveznek; tapasztalásból mondhatom, a zavargások csak kivételes esetek közé tartoznának. Ilyen, középiskolákban megrekedt egyéneket még rendkívüli hallgatóknak sem szabadna felvenni, így a következmény csakhamar beigazolná feltevésem helyességét.

Aki csak azért nem végzi a gazdasági curzust, mert nem a fővárosban teheti ezt, abban vajmi kevés kedv és hivatás lehet e pálya iránt, azért, ha ezeket a főiskola által meg is nyernők e pályának, vajmi halvány reményt nyujtanának arra nézve, hogy belőlük valami lelkes és mezőgazdaságunkra nézve számottevő gazdák váljanak.

Feltéve, hogy lesz gazdasági főiskola, akkor a következetesség azt kívánja, hogy legyen erdészeti és

bányászati fakultás is a budapesti egyetemen, mert ha a gazdákra, úgy az erdészek és bányászokra is reájuk fér, hogy nagyobb társadalmi műveltséget szerezzenek maguknak.

Elvégre azt kérdem, vajjon melyik fontosabb egy gazdára nézve, az-e, hogy gépgyárat, versenyeket, kiállításokat lásson, az ugynevezett nemesebb-fajta szórakozásokban részt vegyen és a fővárosban lakjék; vagy pedig az, hogy a gyakorlati gazdálkodás menetét kísérhesse folytonosan figyelemmel a vidéken, a hol a kisebb mérvben kinálkozó szórakozások mellett több időt szentelhet tudományának? Aki a gazdasági főiskolát óhajtja, annak az előbbit kell fontosabbnak tartani, de aki a gazdasági tudomány elsajátításához a gyakorlatot nélkülözhetetlennek tartja és a kettő között a szükséges párhuzam fenntartását kívánja, — mint csekélységem — az a főiskola kérdését magáévá nem teheti.

Ha csak ily előnyök szólnak a budapesti főiskola mellett, úgy annak felállítása által csak a hiu látszatnak tennénk eleget és a költséget szaporitanánk, de mezőgazdaságunk szent ügyét előre egy lépéssel sem vinnők.

9. Megoldási módozatok.

Elvitázhatlan tény az, hogy mezőgazdaságunk, a mellett, hogy óriási teher súlya alatt görnyed, még küzdeni kénytelen a hovatovább mostohábbá váló időjárás ellen; már pedig, ha figyelembe vesszük azt, hogy e küzdelemben emberi ész, isteni hatalommal áll szemközt, vajmi kevés reményünk marad fönne arra nézve, hogy az örök bölcsesség által kormányozott természetet rendszeres menetében befolyásolni képesek legyünk. Ez esetben tehát nincs más mód, mint belenyugodni tehetetlenségünkbe. Ha azonban azon a téren nem cselekszünk, a melyen tenni hatalmunkban és tehetségünkben áll, vagyis ha nem alkalmazkodunk a tapasztalat és elmélet igazolta helyes szabályokhoz, a melyek rendelkezésünkre állanak, s a melyek által válságos és nehéz helyzetünkben magunkon segíthetünk; úgy a vétkes egykedvűség előidézte esélyekért, csakis önmagunkat okozhatjuk.

Hogy a mezőgazdasági tudomány megnyerje azt a fontosságot és elérje azt a szivonalat, a mely azt méltán meg is illeti, erre nézve az elengedhetlen főköllék az, hogy a szakértelemnek bizonyos erkölcsi érték tulajdonittassék, vagyis miután kétségbevonhatatlan tény az, hogy a szakértelmek túlnyomó részben a gazdatisztek képviselik, tehát ezeknek erkölcsi

értékét és anyagi jólétét kell törvényes uton megállapítani, szabályozni, illetve existenciájukat biztos alapokra fektetni. Ezen jogos kívánalmának adott kifejezést a gazdatiszti congressus, a mely alkalommal szerencsés voltam kifejteni annak szükségességét, hogy a törvényesen kvalifikált gazdatisztek meggyéknént kamarákká tömörüljenek, a melynek elnökei a kinevezendő gazdasági felügyelők lennének. A gazdatiszti kamarák létesítése nemcsak azért bir különös fontossággal, mert rendezi a gazdatisztek helyzetét, de azért is, hogy megkönnyíti a gazdasági felügyelők feladatát és — ugy szólván — kijelöli működésük helyes irányát ama szakavatott és a helyi viszonyoknak megfelelő vélemények alapján, a melyeket nekik mezőgazdasági kulturális kérdésekben nyújtanak. Egy mezőgazdasági törvénynek kell tehát az összes kérdéseket felölelni, a mely szabályozza a gazdasági felügyelők hatáskörét, rendezi a gazdatisztek helyzetét, tökéletesíti a mezőrendőrséget és állategészségügyet, végre helyesebb és korszerűbb alapokra fekteti a szakoktatást.

Az intensivebb gazdálkodás folytán a talaj elmálása gyorsan halad előre, nemkülönben rohamosan fogy a termőföld ösereje is, miáltal kettőzött lépéssel közeledünk a végkimerülés rémalakjához s ha az okszerűen alkalmazott utánpótlás, vagyis trágyázás által a bajt orvosolni és ezen közeledést lehetőleg elodázní nem törekszünk, ugy a katastrophakároselőzményeit mindig jobban fogjuk érezni.

Közbevetőleg meg kell itt emlékeznem a legujabb időben gyakorlatba vett s rohamosan terjedő mélyművelési eljárásról, a mely oly rendkívüli fontossággal

bir és oly nagy mérvben érinti és befolyásolja mezőgazdasági vitális érdekeinket, hogy fölötte könnyű vérrrel ítéletet mondani elhamarkodott dolog volna. E mellett bizonyít földművelési miniszterünk ama elhatározása, mely szerint tájékozást óhajtván nyerni az iránt, hogy mily mértékben gyakorolják hazánkban a mélyművelést, minő eredményeket értek el vele, minő tapasztalatokat szereztek róla a magyar gazdák. Kérdő ivatek küldött szét a mély művelésre vonatkozólag az ország minden részére, a melyeket Cserhátinak, szakoktatásunk e kiváló tehetségű és fáradhatlan tevékenységű tagjának azon megbízatással bocsájtott rendelkezésére, hogy ezek alapján lehetőleg hű képet nyújtson a mély művelés állásáról hazánkban. Cserhádi „A talajnak mély művelése hazánkban“ című munkájában fáradságot nem ismerő buzgalommal és pedans lelkiismeretességgel oldotta meg feladatát, daczára a beérkezett kérdő ivatek részben hiányos feleleteinek.

Mielőtt a tulajdonképeni tárgyra térnénk, két körülményt kívánok konstatálni, a melyek e könyvben elvitázhatlanul kifejezést nyertek. Először is tudjuk azt, hogy az utóbbi években a szakoktatás, de különösen Cserhádi azon — különben alaptalan — vádakkal illetetett, hogy a gyakorlatot és ennek embereit figyelemre nem méltatja. Ezen vádat silányította teljesen tönkre nevezett munkájában az által, hogy az elmélet és gyakorlat szabályait folyton a legszigorubb párhuzamban összetartani, azonosítani és a mutatkozott látszólagos ellentéteket alapos érvekkel és meggyőző magyarázatokkal tökéletesen eloszlatni igyekezett, úgy hogy az egész munkát a gyakorlat emberei iránt tanusított elismerés és rokonszenv lágy szellője

lengi át, a mely a praxis istenítőinek a teoriájával szemben elfoglalt merev álláspontját bizonyára elfogulatlaná fogja átváltoztatni. — Másodszor Cserhádi munkája még azt is élénken dokumentálja, hogy mennyire alávétvék az egyes gazdaságok a viszonyok szerinti változatosságnak, miáltal nagyobb uradalmaknak sablonszerű centralisztikus kezelése okszerűség és korszerűség szempontjából tarthatatlanná válik és annál fontosabb szerep jut a gazdaságok közvetlen kezelőinek, a gazdatiszteknek.

Cserhádi a mély művelést bizonyos előfeltételekhez köti — eltekintve azon körülménytől, hogy az alsóbb talajréteg felhozásával esetleg meg is ronthatjuk a termőréteget — a melyek közül a legfő az, hogy képesek vagyunk-e a mély művelés követelte nagyobb-mérvű visszapótlásnak trágyázás által eleget tenni?, mert ellenkező esetben, vagyis ha a mély művelést a trágyapótlás egyik nemének tekintjük, méltán vádolhatnak bennünket talajzsaroló rablógazdálkodással. A mély művelés tehát veszélyes fegyver az olyanok kezében, akiknek törekvése — nem válogatva a módés eszközökben — a rohamos meggazdagodás felé irányul, nem tekintve a jövőre. Ezen körülmény tehát rendkívüli fontossággal bír a bérbeadásoknál, mert a mélyítés lelkiismeretlen gyakorlása által aránylag rövid idő alatt úgyszólván helyrehozhatlan kárt lehet tenni a talaj termőképességében. Erre kívánom tehát nagybirtokosaink becses figyelmét — a saját legjobb érdekükben — a legmélyebb tisztelettel irányítani.

Mindenben egyetértek Cserhátival, csak abban az egyben nem, hogy amíg ő az okszerű előfeltételek betartásával alkalmazott mély művelés rohamos terjedését örvendetesnek, sőt mezőgazdaságunkra nézve előnyösnek tartja: addig én a mély művelést ez idő szerint még nem látom indicálva, még akkor sem, ha elfogadom azon feltétlen előnyét, hogy a növényzet a mély művelés mellett jobban képes daczolni az abnormis viszonyokkal, — milyenek a túlnedvesség és aszály — következésképp képes előidézni a termények normális beérését; mert ha mi — mikép Cserháti is elismeri — képesek vagyunk a mély művelés okozta termésszaporulatot a sekélyen művelt talaj nagyobb-mérvű trágyázásával — amit különben a mély művelés is megkíván — egyensúlyozni: akkor szerény véleményem szerint nem volna helyes a talaj tartaléktőkéjét, az alsóbb réteg termőerejét igénybe venni addig, amíg erre a körülmények nem kényszerítenek, mert nem lehet ezélnk az, hogy mennél előbb elérjük termésünkben azt a maximumot, amit csak elérhetünk klimatikus és talajviszonyaink között, vagyis, hogy a közbeeső előnyök okszerű kizsákmányolása nélkül mennél előbb eljuthassunk azon ponthoz, a honnan csak visszafelé vezet az út. Jelszavunk ugyan az „előre“, de jól megfontolva és mindig tekintettel a jövőre.

Engedtessek meg nekem, mint katonaviselt embernek, hogy egy harcziás szellemű hasonlattal élhessek: Egy hadvezér, ha meg van győződve arról, hogy az ellenséget rendes seregével is képes legyőzni: ugy bizonyára nem fogja a tartalékot is akcióba vinni csak azért, hogy a győzelmet a maga részéről mennél több

emberáldozat árán vivhassa ki, a jövő nemzedék nagy veszteségére.

Midőn tehát legnagyobb elismerésemet fejezem ki Cserhátinak, fáradhatlan tevékenységéről és kiváló tehetségéről tanuskodó ez újabb szellemi alkotása fölött, abban összpontosítom ellenvéleményemet, hogy részemről a mélyítésnek ez időszerint barátja nem vagyok és annak gyakorlatba vételére, épen a jövőre és az utókorra való tekintettel, az időt elérkezettnek nem tartom, annál kevésbbé, mert minél későbben nyulunk a tartalékhoz, annál tovább tart az, vagy még messzebb menve, annál későbben következik be a talaj elmaradhatlan végkimerülése.

Domináló gabonatermelésünk által a talaj különösen nitrogén és foszforsav egyoldalú kihasználása veszélyének van leginkább kitéve. A talaj eme nélkülözhetlen tápanyagait az istálló trágyával teljesen pótolni sehogysz sem bírjuk; így az egyoldalú kihasználásra az orvosszert az egyoldalú utánpótlásban találjuk fel, a melyet a helyes fordarendszer mellett a mesterséges trágyaszerek okszerű alkalmazása által érhetjük el. Igen sok növényi tápanyag vész el — sajnos — a trágyalé és emberi ürülék alakjában.

Hogy magas kormányunkat mennyire áthatotta mezőgazdaságunk nagy fontosságának kérdése, az kitűnik a többi között Csáky gróf kultuszminiszter ur azon legújabb elhatározásából mely szerint a falusi iskolákban az ismétlődő iskolai tanítást gazdasági irányban kívánja fejleszteni; mi által a földművesek gyermekei tizenhárom éves koruktól fogva hasznos

alapismereteket és gyakorlati kiképzést fognak nyerni a földművelésből. Ezen dicséretre nem szoruló terv a mily nemes és magasztos, épp oly kiszámíthatlan haszonnal jár mezőgazdaságunkra s végeredményben hazánk felvirágzásának csiráját rejti méhében. Nagyon természetesen gondot kell fordítani első sorban a néptanítók és lelkészek ez irányban való kellő kiképeztetésére. A fiataloknál megkezdett helyes irány azonban csak úgy hozza meg a várt eredményt, ha az életben és a gyakorlatban is követtetik; miután kormányunk üdvös intézkedése folytán, vannak községeinkben népkönyvtárak, emellett kívánatos, sőt föltétlenül szükséges volna, — mint említém, — gazdakörök felállítása, a hol földműves gazdáink megfelelő számban járatnának népies irányu — főképen — szaklapokat, vagy egyéb, csak pártpolitikával nem foglalkozó, ujságokat és folyóiratokat.

A takaré- és közmagtáraknak helyes és egyöntetű alapokra való fektetése és azoknak a községek részéről való kötelező életbeléptetése rendkívül nagy horderővel bír. A megszorult gazda kap új termésének fejében mérsékelt kamat mellett gabonát akár élelem, akár vetés czéljaira. A takarékmagtárak e mellett még több igen fontos működést fejthetnének ki az által, hogy először közvetíthetnék a kisbirtokosok terményeinek tömeges és lehetőleg közvetlenebb értékesítését, mi által nemcsak nagyobb árakat érnének el, de a mi fő, nem lennének kitéve a pénz dolgában megszorult kisbirtokosok annak a veszélynek, hogy elvesztegessék gabonájukat,

szomorú helyzetüket kizsákmányoló, lelketlen üzereknek. Ezen terv helyes keresztülvitelének elengedhetlen feltétele a második előny, a mely abban áll, hogy a takarékmagtárak kezelői a legszigorubbán felügyeljenek arra, hogy a kisbirtokosok, ha terményüket ezen az uton értékesíteni akarják, azt okszerűen és tisztán kezeljék, mert esetleg a szép és jó minőségű közé kevert — bár csekély mennyiségű — silány, vagy szemetes a többi értékét is tetemesen alászállítja. Eleve gondot kell fordítani a takarékmagtáraknak arra, hogy a vetőmagnak szánt gabona jó minőségű és csiraképes, továbbá tiszta, azaz gazmagvaktól és konkolytól mentesített, végre üszög ellen páczolt legyen, szem előtt tartva mindenkor a megváltoztatás szükségességét is. Még egy igen productív természetű vállalatba is bocsátkozhatnának a takarékmagtárak, a mely képviseli a harmadik előnyt és abból áll, hogy szereznének be sorvetőgépeket közös célra, a melyeket gépgyárosaink — elegendő biztosíték lévén — előleges fizetés nélkül is adnának, mint tették például a tűzfecskendőkkel; már most ha a sorvetőgép által megtakarított vetőmagnak csak fele vagy ennek értéke engedtetnék át a takarékmagtáraknak használat fejében, úgy pár év múlva a gép ára teljesen törleszthető volna és azután nemcsak a magtárak jövedelmét szaporítaná jelentékenyen, de a vetőmag megkimélés által közvetlen és rendszeren végzett munka által közvetve nem csekély előnyben részesítené kis gazdáinkait az által, hogy a rendetlen kike-

lés és a sűrű vetés okozta megdülés folytán a termés mennyiség- és minőségében kárt nem szenvednének. Negyedik előny az lenne, hogy idővel a takarékmagtárak útján volna a tömeges tűzkárbiztosítás is foganatosítható, a mennyiben az okszerűen kezelt takarékmagtárak 15-20 év alatt oly tekintélyes tőkével rendelkezhetnének, hogy a kisbirtokosok tűzkárbiztosítását is házilag eszközölhetnék; mily óriási előny volna ez a községekre, mennyivel kevesebb volna a tüzesetek száma. Az ötödik előny, a mely által közvetlenül az államhatalomnak tétetnék rendkívüli szolgálat, az, hogy a takarékmagtárak kezelői útján az illető község határában úgy a vetés, mint a termés mennyiségéről, minőségéről, az elvetett területekről meglehetősen hű statisztika nyeretnék. A mezőgazdasági statisztika megvan, de valljuk be őszintén, hogy a szükséges megközelítő hűséggel sem bír, de ismerjük be azt is, hogy a jelen körülmények között jobb nem lehet, — már pedig a hibás statisztika sokszor a legkeserűbb csalódásokra vezet, míg ellenben a helyes rendkívül sok utbaigazítást nyújt.

Az említett előnyök folytán nagyon is kívánatos, hogy magas kormányunk a községi takarékmagtárak ily értelemben való létesítésére komolyan ne csak gondoljon, de törekedjék is; annál is inkább, mert a takarékmagtárak rendkívüli jó szolgálatot tehetnek esetleg inség idején, a milyenek színtere a jelenben Árva vármegye. Valamint a gaz-

dasági felügyelők a földművelési miniszteriumnak, ép úgy a községi takarékmagtárak a gazdasági felügyelőknek képezik nélkülözhetlen külszerveit. A mely fának pedig nincs egészséges gyökérzete, törzse és lombjai, az a legkedvezőbb viszonyok mellett sem lesz képes élethivatásának, — a gyümölcs és magtermésnek — megfelelni.

A már említett kötelező biztosításokról, tekintve azok nagy fontosságát, részletesebben kívánok értekezni. Legegyszerűbben eszközölhetnék ezt az egyes községek külön cumulativ módon. Akkor azonban, hogy erre a takaré- és közmagtárak, — miként tervezém, — képesek legyenek nagyon természetesen évtizedek kellenek, a mely idő sokkal hosszabb, hogy sem addig statusquo a mai veszélyes alakjában fennmaradjon. Egyelőre tehát ezen biztosítást — ha csak állam nem veszi kezébe, a mi legjobb volna — egy elsőrangú biztosító társulatnál kellene fogantatosítani, a mely úgy erkölcsileg, mint anyagilag elegendő garantiát nyújt, mint például az első magyar általános biztosító társulat, a melyet, mint a mienket, első sorban pártolnunk hazafiui kötelesség is; de nem kevésbé hazafiui kötelessége az említett társulatnak is az, hogy a legkedvezőbb és legelőnyösebb feltételeket nyujtván, a versenytérről az idegeneket leszorítsa. A biztosítási összeg kivetése és beszédese, minden zavar elkerülése szempontjából, községi adó alakjában volna eszközözendő, a társulat és község által kölösenösen létesített részletes becslés alapján, a mely kiterjeszthető volna esetleg

egy átlagosan megállapított érték szerint az évi termésre is, nem csak tűz de jégverés ellen is. Kár esetén a becsérték szintén kölesönös megállapodás útján volna meghatározandó, illetve megtérítendő.

A mint a községben új épület emelkedik, az a községi előljárásság és ennek útján a társulat által azonnal nyilvántartásba és a megfelelő biztosítási összeg kivetésével biztosításra felveendő, mert a mulasztásból eredő esetleges kár csakis a községre illetve az új épület tulajdonosára háramlík.

De vessünk most egy pillantást a nagy birtokokra és pedig különösen az állami főnhatóság alatt lévőkre, mert mi tagadás benne, ott is több helyen szenvednek ezen hibákban; időszerűnek tartom tehát ezekre nézve is módozatot ajánlani, a melyet esetleg magán nagybirtokosaink is igénybe vehetnek, akikre természetesen bármit is erőszakolni még akkor sem lehet és szabad, ha legjobb érdekeik előmozdítását czélozza.

Egyházi birtokaink — tagadhatlanul — sok tekintetben még nem csekély rendezést igényelnek, a mely elől kormányunknak kitérni, vagy azt halasztani immár nem lehet, ha csak e területet a folytonos méltatlan támadások czéltáblájul kitenni tovább nem akarja. Magában véve nagy visszásság, — hogy egyebet ne említsek, — az, hogy például az elhalt javadalmas adósságát örökli a törzsvagyony, de befektetését már nem, amely utóbbi csak úgy megy a törzsvagyonnak, vagy törvényes utódnak birtokába, ha annak becsértéke az örökösöknek megtérítettik: már most igazságos-e és megfelel-e a viszonyosság legelemibb szabályainak az, hogy a javadalmas által

bármilyen okból és célra létesített teher a törzsvagyona nehezedik, míg a javadalom jövedelméből eszközölt beruházás szabad rendelkezés alatt áll és így magánöröklés tárgya lehet? Erre könnyű a felelet, különösen ha azt tudjuk, hogy az adóssága javadalomra tétetik, a beruházás pedig annak jövedelméből eszközöltetik.

Ami már most magát a biztosítást illeti, ez irányban is egyöntetű rendszert kell behozni az egyházi birtokoknál, amely abból állana, hogy a javadalmasok az általuk és a kormány közegei által kölcsönösen és cumulativ alakban megállapított évi biztosítási összeget a kultuszminiszteriumnak fizetnék be, amely arról számolna, annak elhelyezéséről gondoskodna. Kár esetében is, a becslés mindenkor kölcsönösen, azaz mindkét fél meghatalmazottjainak közbejöttével állapíttatnék meg, a melynek alapján az említett miniszterium a kártérítést kifizetné.

Ez által kettős előny éretnék el, először biztosítva lenne az összes egyházi vagyon, másodsor a kultuszminiszterium oly jelentékeny, több millió forintból álló és évenként szaporodó tőkének jutna birtokába, — a kártérítés aránylag csekély mérvű kötelezettsége mellett — hogy annak kamataiból nemcsak a kártérítést fedezhetné, de ezen felül még hovatovább nagyobb és nagyobb összeget lenne képes legelső sorban az egyházi birtokok instruálására fordítani és így

azoknak házilag való kezelését általánosságban rendszeresíteni, a mely egyedül képes az egyházi birtokokat nemcsak jó karban fenntartani, de értékükben is nevelni; másodsorban jutna még kath. egyházi czélokra is.

Vannak ugyan egyházi uradalmak, a hol a házi biztosítás rendszeresítve van, de ingadozó alapon, mert a befolyt összeg nem csatoltatik a törzsvagyonhoz és így folyton szabad rendelkezés alatt áll, úgy, hogy arról az időszerinti javadalmak föltétlenül rendelkeznek és azt akár el is költhetik. Ennek értelme tulajdonképen csak úgy volna, ha a biztosítás évenként a törzsvagyonhoz csatoltatnék.

Az említett módozat végrehajtása czéljából egy commissiót kellene a kultuszminiszteriumnak kinevezni, a mely bizonyos meghatározott időközökben az egyházi birtokokat tüzetes vizsgálat tárgyává tenné és a biztosítások eszközlése, az esetleges adósságok törlesztése, a szükséges beruházások foganatosítása, szóval az okszerű gazdálkodás létesítése iránt, a hol szükséges, intézkedéseket tegyen, szem előtt tartva természetesen az évi jövedelem átlagát, a melynek bizonyos hányadát lehetne csak ily czélokra felhasználni, nehogy a javadalmak esetleg elődje hibájáért — bár csak egyelőre is — nagyobb veszteséget szenvedjen, mert a beruházások és befektetések rövid idő alatt bőven meghozzák a kamatot és előidéznek azt a kedvező állapotot, hogy az egyházi birtokok kezeléséhez szó nem igen férne, miáltal elvesztenék élüket az ellenséges indulatu támadások és letűnnének a napi-rendről a secularisatióféle éretlen eszmék.

Nagyon kívánatos volna, ha az említett biztosítási rendszert — saját jól felfogott érdekükben — magán nagybirtokosaink is magukévá tennék azzal a különbséggel, hogy ők az évi biztosítási részletet tetzésük szerinti módon akár takarékpénztárakban, akár kötvényekben stb. gyümölcsöztethetnek, szóval náluk teljes épségben kell, hogy fennmaradjon a szabad rendelkezési jog.

Végül földművelési miniszterünk két nagyszabású tervéről kell még megemlékezni, a melyek ha megvalósulnak, korszakot alkotó jelentőségűek lesznek mezőgazdaságunk történetében. Az első abból áll, hogy a földművelés- vallás- és pénzügyi miniszteriumok kezelése alatt levő állami nagy birtokok, jelenlegi bérlőik lejártával 200-tól 2000 holdas birtoktestekre osztatnak fel és a kormány által, a szegényebb közeposztályhoz tartozó bérlő vállalkozóknak adatnának ki, akik a bérlőket nemzedékről nemzedékre megtarthatnák. A terv szerint a kiosztásnál elsősorban arra lesznek figyelemmel, hogy a birtokokat, szakértő gazdák kapják és leginkább oly értelmes gazdatisztek, akik önhibájukon kívül álláshoz jutni nem tudtak, szóval a kiknél elegendő erkölcsi és anyagi garantiát lát a kormány arra nézve, hogy a kötelezettségek teljesítésében lelkiismeretesen járnak el és a birtokot nem meggazdagodás, hanem megélhetés forrásának fogják tekinteni. Földművelési miniszterünk megnyerte terve számára a pénzügyminisztert, nemkülömben a vallás és közoktatási minisztert, miért is alapos a remény, hogy hazánkban néhány év múlva derék magyar bérlőosztály teremtetik, a melyben a haza és a modern mezőgazdaság oly erős oszlopot nyer — az által, hogy

a pusztuló félben levő magyar gentryt számban és erőben gyarapítja, — a mely hivatott lesz a mindinkább elhatalmasodó üzérkedő szellemek nemzetgazdaságilag káros törekvéseinek gátat vetni s őket a mezőgazdaság teréről — a melyet többnyire szakértelem nélkül csupán üzérkedési czélokra használnak fel — leszorítani. Ezen szép és hazafias eszme azonban csak is úgy hozza meg a magasztos intenciónak megfelelő eredményt, ha a nevezett birtoktestek járadék-birtokká alakíttatnak át és e mellett járadékbank létesíttetik, mert csakis ezen feltételek mellett lehet a szorgalmas, hazafias és szakértő bérlőosztály ekszisztenciáját a tőkepénzes üzérkedők túllicitálásával szemben fentartani és biztosítani. A második nagy jelentőségű terv a mezőgazdasági érdekképviselő létesítése. Ha azt akarjuk, hogy az érdekképviselő minden tekintetben megfeleljen fontos hivatásának, úgy a legfőbb irányelv csak az lehet, hogy abban mezőgazdaságunk minden ága, a különféle vidékeknek és viszonyoknak megfelelő minden változatossága, a mellék érdekektől, az egyoldalú és idegen befolyásoktól teljesen menten és függetlenül legyen képviselve. Ezen alapon pedig a kérdés helyes megoldása nem lesz oly könnyű dolog, mert nem lehet czélunk félrendsabályokat vagy olyan törvény-alapot teremteni, a mely a hiányt csak számban és nem szellemen is képes pótolni; hanem oda kell törekednünk, hogy az érdekképviselő, a melynek létesítése nem csekély anyagi áldozattal jár, magasztos feladatának mennél tökéletesebben megfeleljen. A kérdés nagy hordereje tehát okvetlen megköveteli azt, hogy az ügy

alapos tanulmány és megfontolás tárgyává tétessék és a hazai mezőgazdasági érdekeket szolgáló minden faktor mozgásba hozassék.

Hazánk és mezőgazdaságunk legjobb érdekében nagyon kívánatos, hogy ezen tervek megvalósuljanak, mi ha megtörténik, oly elévülhetlen érdemek fognak földmívelési miniszterünk nevéhez fűződni, a melyek emlékét hazai mezőgazdaságunk történetében halhatatlanná teendik, kinek eddigi működése már is meggyőzött bennünket arról, hogy földművelésügyünk kormánya a legjobb és legilletékesebb kezekben van, a kit nemes és hazafias törekvéseiben a pártérdekek legtávolabbról sem befolyásolnak. Bebizonyította ezt — a többek között — a már foganatba vett telepítési munkálata által, a melytől már csak azon okból is méltán lehet a legszebb eredményeket várni, mert megoldását — hízélgés nélkül legyen mondva — oly fiatal erőre, oly nemes lelkü és gazdasági téren is előnyösen ismert főurra bizta, mint Széchenyi Imre gróf, a ki tiszta hazafiságánál és minden jó iránt való lelkesedésénél fogva, e nagy hivatásnak meg is fog felelni.

1851

1866

1. A gazdasági felügyelők szükségessége.

Magas kormányunk meghallgatta a kor intő szavát és elismerve agrikulturánk nagy fontosságát, annak fejlesztésére ismét egy új intézménnyel kíván és fog nagy lendületet kölcsönözni. Mindenkire jó benyomást tesz az a tapasztalat, hogy kormányunk gondoskodó figyelme mindenre kiterjed és a hol lehet, igyekszik a hézagokat pótolni, a visszás állapotokat rendezni, szóval, a kor követelményeinek a lehetőségig eleget tenni, szem előtt tartva mindenkor a haza boldogítását. Ezen magasztos cél felé vezet a gazdasági felügyelők létesítése, a mely által a mezőgazdasági tudománynak anyagi jólétet célzó erkölcsi értéke azon niveaura emeltetik, a mely azt méltán megilleti. Megköveteli ezt a nemzetgazdasági érdek, a melybe, mint góczpontba futnak össze a magán érdekek; végelemzésben tehát a haza érdekétől a magán érdekek elválaszthatlanok; így ha az államhatalom gondoskodik a haza boldogításáról, lehetetlen, hogy a magán érdekeket figyelmen kívül hagyja és azoknak helyes fejlesztésére jóakarattalag módot és alkalmat ne nyújtson az által, hogy jó példával járva elől, kijelöli a haladás és boldogulás helyes irányát.

Bár a gazdasági felügyelői intézmény létesítése — sajnos egyelőre levétetett a napirendről, reméljük azonban, hogy mezőgazdaságunk vitális érdekei a jövőben sem fognak a pártpolitika rideg küzdelmei alá helyeztetni és így a tervezett gazdasági felügyelői intézményt nem tekinthetjük elejtettnek.

Lehetetlen a gazdasági felügyelők szükségességét be nem látni akkor, ha tekintjük, hogy a gazdálkodást sokan egyszerűen olyan emberi tulajdonságnak tartják, amelynek érvényesítésére csupán természetes ész, akarat és alkalom szükséges, vagyis hogy erre bárki ugyszólván ösztönszerűleg minden elméleti és gyakorlati tanulmány nélkül képes azon visszás elvnel fogva, hogy „akinek az Isten módot és hivatalt ad, észt is ad hozzá.”

Hasonlitsuk csak össze mezőgazdaságunk állapotát a jogi, egészségügyi, erdészeti stb. állapotokkal, hol tapasztaljuk azt, ami a mezőgazdaságnál még maig is divik, hogy ügyeinek vezetése- és rendezésében aránylag oly kevés súly legyen fektetve a szakértelemre. Hiszen minden nagyobb horderejű gazdasági reformok és intézkedések tervezeténél az elméletileg és gyakorlatilag képzett gazdáknak — többnyire alárendelt helyzetüknél fogva — csupán passiv szerep jut. Pedig országgraszoló gazdasági intézkedéseket — tekintve a gazdasági helyi viszonyok sokféleségét, az okszerű gazdálkodás sokoldalúságát, — csakis a helyiérdekü szakvélemények meghallgatása alapján lehetne sikert eredményezőleg életbe léptetni és gyümölcsözővé tenni. Az eddig divott rend-

szer már is sokszor megboszulta magát s meghiusította a legjobb akarattól származott törekvéseket. Nagyon is itt az ideje tehát a reformálásnak.

Magas kormányunk jó szándékát és nemes intenióját — mezőgazdaságunk legjobb érdekében — kétségbevonni legalább is időelőtti, amelyet tenni a legmerevebb ellenzéki állásponttól sem lehet; annál kevésbbé indokolható a gazdasági felügyelők tervezett állását elítélni akkor, amidőn azt csak főbb vonásaiban és nem részleteiben is ismerjük, ennél fogva az intézmény érdemleges bírálatába bocsájtkozni nem lehet, vagy legalább nem terjedhet bírálatunk tovább, mint amennyire előttünk a dolog megvilágítva van; de igen is lehet, sőt tán helyes is, — tekintve a magasztos célt — eszmecsere által tisztázni a fogalmakat, ezek alapján kijelölni a helyes megoldási módokat, szem előtt tartva a tárgyilagosságot.

Állítsuk csak párhuzamba az erdőgazdaságot a mezőgazdasággal. Vajjon mi kényszerítette kormányunkat annak idejében arra, hogy az előbbinek kezelését gyakorlattal párosult tudományos — okszerű — alapra és ellenörkődő felügyeletre fektesse? Erre a felelet: hazánk nemzetgazdasági érdeke, amelyet nagyban veszélyeztetett az erdők hagyományos irtó kezelése nemcsak az által, hogy hova-hamarább faszükséglet állott volna be és a mi hallatlan, faimportra szorultunk volna; de rendkívül hátrányosan befolyásolta és változtatta meg az erdők rohamos gyérülése klimatikus viszonyainkat is. De hát miben állott akkor sok birtokos erdészeténel az erdőkezelés? Abban, hogy a fát — mint említém — túlbuzgalommal vágták, hogy mennél több

legyen a jövedelem, de ezzel megszűnt minden további emberi működés, mert a többit a jó Istenre, a természetre és a legelő állatokra bízta. Ha tehát ezen rendszertelenség az erdőgazdaságnál még csak egy évtizeden át is így tart, úgy nemcsak az erdők pusztultak volna ki legnagyobb részben, de a folytonos aszály sanyargatta volna terményeinket.

Már most csak az eddigi eredményeket is tekintve, ki merné az erdőfelügyelőségnek, illetve a szakavatott erdőkezelésnek nemzetgazdaságilag megbecsülhetetlen voltát kétségbevonni? Elfogulatlanul ítélve senki, eltökélve talán azon egyetlen körülménytől, mely szerint a fenyőfélék kultiválását a Kárpátokon kívül is annyira forszírozzák, ámbár tagadhatlan az is, hogy állattenyésztésünk jóval szűkebb korlátok közé szorított a tulszigoru legelőtilalmak által, a mely körülmény előidézi a mezőgazdaságnál — trágya hiányában — az évi termőterület kissebbedését, vagy legalább is a termés apadását, a mi nemzetgazdaságilag nem jelentéktelen kár. Mindazonáltal, ha nem szívesen is, ebbe kell nyugodnunk, mert nem szabad a dolgot egészen egyoldalulag tekinteni. Bár az erdőkezelés is több figyelemmel és kevesebb önzéssel viseltetnék a mezőgazdaság fontos érdekeivel szemben, úgy aligha volna panaszunk. Pedig ezt megtehetné, anélkül, hogy az eredményt kockáztatná.

Azt hozhatná fel valaki ellenérvül, hogy az erdő-törvény életbelépte óta az átlag termés inkább fokozódik, mint csökkenik, a mi igaz is, csak hogy ez állítás nem bir reális alappal és állandó jelleggel, mert

ennek oka tárgyilagos okoskodás folytán első sorban a mesterséges trágyaszerek nagyobb mérvű alkalmazásában keresendő, amely nagyon is viszonylagos értékkel bír; amennyiben nem szabad itt figyelmen kívül hagyni a termelés költségesebb voltát, a mit a műtrágya idéz elő; második oka a termés szaporulatának abban nyilvánul, hogy az új feltörések és mélyítések jelentékenyen egyensúlyozzák, a marhalétszám csökkenése folytán beállott trágyaapadást. Ha azonban elérjük azt a határt, amelyhez már is közel állunk, vagyis ha már feltörtük és az alsóbb rétegből felhoztuk mindazt, amit a viszonyok feltörni és felhozni engedtek, úgy feltevéssem azonnal akut jelleget fog ölteni.

De folytassuk tovább a párhuzamot. Mig az erdőgazdaságnál sokkal nagyobb mérvben lehet bizni a természeti erőre, mert az évenként lehulló lomb, elkorhadó fű és a szükséges beárnyékolás által az erdőtalaj folyton trágyázza és jól conserválja önmagát; a sarjképeség és maghullás folytán pedig évszázadokra biztosítja fennmaradását; addig a mezőgazdaságnál évről-évre majdnem szakadatlanul kell az iparkodó és kutató emberi észnek és fáradságot nem ismerő munkának a természetet önműködésében gyámolítani.

Mig az erdőgazdaságnál a termelés iránya és mikéntisége nincs annyi változásnak alávetve, mert új fák és új cultiválási módok nem igen keletkeznek, a termés nyersen, sokszor állóhelyén, legtöbbször tűz-, szerszám- és épületfa alakjában értékesítetik; addig a mezőgazdaságnál ezzel gyakran kapcsolatos házi és gyári ipar által a termelés iránya és mikéntisége, igen

sokszor nagy és gyors változásokon és alakításokon megy keresztül, hogy annál nagyobb hasznot nyújtson producensének.

Míg az erdőgazdaságnál a termény értékét a rendes talaji és klimatikus viszonyok befolyásolják; addig a mezőgazdaságnál a növényi- és állati termények értékére nézve már kiváló szerep jut az emberi észnek és törekvésnek, a mely az okszerű és a helyi viszonyokhoz mért gazdálkodási rendszer helyes megválasztásában nyilvánul.

Míg az erdőgazdaságnál nincs annyira igénybe véve az alkotó és alkalmazkodó képesség, jobban lehet támaszkodni a teoriára, a mely itt több támpontot és utbaigazítást nyújt, sokkal könnyebb a helyi és az égalji viszonyokhoz való alkalmazkodás; mert a feladat inkább a meglevők helyes fentartása- és ápolásban, mint új alkotásban rejlik; ebből érthető, hogy egy értelmes erdész aránylag kevesebb gyakorlati ismeretekkel képes egyszeri vizsgálatra alapos és maradandó helyes üzemtervet készíteni; addig a mezőgazdaságnál az elmélet, sőt a gyakorlat is csupán oly természetes irányelvet nyújt, a melynek mikénti alkalmazásánál a főszerep már egyéni felfogás, tapintat és ügyességnek jut, — azért a legértelmesebb és leggyakorlottabb gazdának is évek kellene, hogy korszerű és okszerű gazdálkodási rendszert létesíteni tudjon, de még az sem lehet állandó — miként az érdészetnél, — mert a gazdasági viszonyok, — mint tapasztaljuk, — rendkívüli sokféle befolyásnak lévén alávetve, igen gyors egymásutánban változnak, a melyhez a helyes gazdálkodásnak folyton alkalmazkodni

kell, így a jó gazdának, ha boldogulni akar, miként a jó papnak, holta napjáig tanulni kell.

Ha már az erdőgazdaságnál szükségesnek mutatkozott szakítani a szakértelmet nélkülöző veszélyes régi rendszertelenséggel, az említettek alapján könnyű belátni azt, — tekintetbe véve még, hogy eminenter mezőgazdasági állam vagyunk s így hazánkban nemzetgazdaságilag sokkal fontosabb tényező a mezőgazdaság mint az erdőgazdaság, — hogy agrikulturánk kezelését minden oldalról tudományosan fejlődő okszerű és korszerű alapokra fektetni és az elmaradottság posványából kiemelni elodázhatlan követelménnyé vált.

Csak ezen szent cél vezérelhette kormányunkat a tervezett gazdasági felügyelői intézmény létesítésében, a mely szent cél, — mint joggal remélhető — szentesíteni fogja az eszközöket is.

2. A gazdasági felügyelők feladata.

Általánosságban vázoltam már azon körülményeket, a melyek a gazdasági felügyelők szükségességét előidéztek, nem vélek azonban fölösleges szolgálatot végezni, ha feladatuk mikénti teljesítésének részleteibe is bele bocsájtkozom.

A gazdasági felügyelők legfőbb feladatát, mint említém, az képezze, hogy a mezőgazdaságnak erkölcsi értékét általánosságban megteremtsék és biztosítsák, mert csakis abban találják meg hivatásszerű hasznos működésüknek alapját és feladatuk helyes megoldásának kulcsát.

Ahol a szakértelemre súlyt nem fektetnek, ott — nagyon természetesen — a gazdálkodásnak erkölcsi értéket sem tulajdonítanak. Ezt látjuk még sok nagybirtokosnál, még több középbirtokosnál, legtöbb bérlőnél és mondhatni minden kisbirtokosnál. Ily ferde irányzatok mellett hódít oly rohamosan a bérleti rendszer sokszor veszélyes alakja.

Kötelességük leendő tehát a gazdasági felügyelőknek nagy- és középbirtokosainkkal szemben az, hogy őket a gazdálkodás leghelyesebb és legjövedelmezőbb módjáról meggyőzzék és minden tehetségüktől kitelhetőleg oda törekedjenek, hogy az uradalma-

kat az okszerű házi kezelésnek megnyerjék és biztosítsák.

A nagybirtokosoknál a gazdasági felügyelőknek kell az összekötő kapcsot képezni a földesur és az értelmes, becsületes gazdatisztek között; továbbá arra vannak hivatva, hogy az érdekközösséget, ebből kifolyólag a bizalmi viszonyt a két fél között helyrehozzák és biztosítsák; azokat pedig, a kik szakértelem hiányában, mint gazdatisztek, károsan működnek és így az értelmes és hivatott gazdatiszteknek erkölcsi értékét és anyagi jólétét leszállítják, a cselekvés teréről leszorítsák és utjukat egyszer s mindenkorra elvágják; szóval a gazdasági felügyelőknek kell első sorban a gazdatiszti osztály erkölcsi és anyagi érdekei felett lelkiismeretesen örködni és annak integritását mindennemű káros befolyástól megóvni annál is inkább, mert sok esetben a gazdatisztek véleményére van utalva, ha feladatát sikeresen megoldani akarja.

Az említettek alapján könnyű belátni azt, hogy a munkás viszonyokra való felügyelet egyik legfontosabb kötelességét képezi gazdasági felügyelőknek. Meg kell győzni munkaadó földesurainkat arról, amire oly számtalan példa van, hogy sokkal jobbak és állandóbbak a munkások és cselédek olyan uradalmakban, ahol emberies bánásmódban és megérdemlett rendes díjazásban részesülnek; míg ellenben állhatatlanabbak, rosszabbak, sőt gonoszabbak ott, a hol csak durvasággal, folytonos zaklatásokkal találkoznak, szóval sem testi, sem lelki

nyugalmat nem élvezhetnek, sőt e mellett még bérük sem felel meg a legszükségesebb követelményeknek.

Sok oly holt kincs van még mezőgazdaságunkban, a melyek okszerű kiaknázásban nem részesülnek, egyebet nem említve, a helyesen alkalmazott telkesítési munkálatok által óriási területeket lehetne hasznosítani, különösen a kisbirtokosok és községek birtokain. Ezekre és ilyenekre, nemkülönbén a közlekedési, illetve uti viszonyokra való felügyelet szintén a gazdasági felügyelők hatáskörébe tartoznék. Nagy segítségre találnának itt az esetleg létesítendő járási mérnök-utbiztosokban.

Növénytermelésünk, állattenyésztésünk, ezzel kapcsolatosan mezőrendőrségünk és állategészségügyünk viszonyainak helyes mederbe terelésére kiváló gondot kell fordítani a gazdasági felügyelőknek, továbbá a meglevő okszerű törvények, rendeletek és szabályok szigorú és lelkiismeretes betartását ellenőrizni és e tekintetben netán mutatkozó legcsekélyebb visszaélést, mulasztást vagy hanyagságot megszüntetni és példásan büntettetni egyik legvitálisabb kötelességét képezendi a gazdasági felügyelőknek.

Oda kell hatni a gazdasági felügyelőnek, hogy a házi ipar meghonosíttassék, ápoltassék és fejlessék; baromfitenyésztés, méhészet, selyemtermelés stb. szóval egyéb mellékjövedelmet nyújtó jövedelmi források kultiváltassanak. Gyümölcstermelés nagyobb arányban és nemesebb irányban fejlesszessék, amelynek és a helyes fásításnak

alapját a községi faiskolák által kell és lehet megvetni; azért az erre vonatkozó törvénynek kell első sorban érvényt szerezni. A haszontalan területek és utszéleknek okszerű és czélszerű befásítása tág teret nyújt a gazdasági felügyelő működésének, amely által hasznos és hosszú időre kiható tevékenységet fejthet ki.

Daczára, hogy a trágya lelke a gazdaságnak, mégis azt tapasztaljuk, hogy rendkívül sok értékes trágya-anyag megy veszendőbe, ezek értékesítése nemzetgazdaságilag igen fontos feladat.

Gyárak és ipartelepek közelében az iparnövények és trágyaértékű gyári folyadékok és hulladékok felkarolására, különösen philoxera által elpusztított vidékeken a komló- és dohánytermelés meghonosítása által, megfelelő viszonyok mellett a rizstermeléssel előnyösebb lendületet lehetne kölcsönözni a növénytermelésnek. A dohányfogyasztás mindinkább növekedik ugyannyira, hogy a feldolgozásra új dohánygyárak létesítése vált szükségessé, amelyek egyikét a pénzügyminiszter ur Sátoralja-Ujhelyre, a másikat Ó-Budára tervezte, ezek ellen nem is lehet kifogásunk, sőt nagyon kívánatosnak tartanák egyet a Balaton környékén is felállítani és az itt elpusztult szőlőterületeken a dohánytermelését behozni, amely annyival is inkább indicálva volna, mert a balatonparti homokterületeken tervezett szőlőtelepítés a talajviz miatt aránylag csekély mérvben lesz keresztül vihető és így keresetforrást a tönkrement szőlőbirtokosoknak nem nyújt. Tekintve a dohánytalaji és égalji igényeit, a legkitünőbb minőségű dohánytermésre volna alapos

kilátás, legfeljebb a gyakori szelek tehetnének némi kárt a dohány leveleiben; amelyért azonban az eszmét feláldozni nem volna szabad, a mely hivatva lenne Balatonunk kies vidékének elmúlt boldogságát visszaidézni és a szőlővesztéséget némileg pótolni.

Miután a gazdasági felügyelő nem vándortanár, azért tőle azt követelni, hogy megyéjében a helyes gazdálkodásról községenként előadásokat tartson, nem lehet; feladatát ez irányban tehát csak közvetve oldhatja meg azáltal, hogy a tervezett ismétlő iskolai gazdasági oktatásra felügyelőközségigazdaköröket és takarékmagtárakat létesít; ezek útján sokat keresztül lehet vinni.

Köteteket lehetne összeírni ezen themáról s még akkor is csak halvány vázlata volna ez gazdasági felügyelők feladatának, a mely a helyi viszonyok szerint változik. A ki hivatását jól felfogja és annak élni kíván, az magától is felfedezi a mutatkozó bajokat és egyszersmind ki fogja találni azokra a szükséges orvosszert és annak helyes alkalmazási módját. Mindennek daczára, hogy mégis szükségesnek tartottam a gazdasági felügyelő feladataiból és kötelmeiből egyet-mást elősorolni, ezzel csak az állás rendkívüli fontosságát akartam kidomborítani azokkal szemben, a kik azt csak amolyan mellékes sine cura hivatalnak tartják a mely esetlegasok vállalkozó kedvéért és nem a haza és a közjó érdekében terveztetett.

Röviden összefoglalva a gazdasági felügyelők

feladata ugyanaz a mezőgazdaságnál, mint az erdőfelügyelőké az erdőgazdaságnál, csak hogy ez előbbinél a viszonyok sokkal bonyolultabbak, következésképp a helyes megoldás is nagyobb nehézségekkel jár; mégis azt tapasztaljuk, hogy az erdőfelügyelő állása minden tekintetben sokkal kedvezőbb és tekintélyesebb, mint a milyennek a gazdasági felügyelőké tervezetik.

1851

/1866/

3. A felügyelők állása és kvalifikációja.

A logikai sorrend úgy kívánta volna, hogy ezen tétellel már előbb foglalkozzam, nem tettem azonban azon okból, mert az előzmények után sokkal könnyebb e kérdés helyes tárgyalása, megoldása, szóval elbírálása.

Az elmondottak után kétséget nem szenved az, hogy a gazdasági felügyelőnek ha hivatásának megfelelni akar, erkölcsi, anyagi, szóval társadalmi tekintélyre van okvetlen szüksége, azért nagyon helyes és indokolt az országos magyar gazdasági egyletnek ez érdemben megindított akciója, a melyből csak azt kívánom hangsúlyozva kiemelni, hogy a gazdasági felügyelőt a földmívelési miniszter előterjesztésére Ő Felsége a király nevezze ki és ne az alispánnak, hanem a főispánnak legyen közvetlen alárendelve. A gazdasági felügyelő fontos külszere lévén a földművelési minisztériumnak, kell, hogy azal a lehetőségig mennél közvetlenebb és mennél egyenesebb összeköttetésben legyen. A sokféle forum, a melyen keresztül esetleg a jelentések átvergődnek, mire rendeltetési helyükre érkeznek, csak a gyorsaság rovására és sok esetben az ügy nem csekély kárára volna.

Van azonban a gazdasági egyesület kérvényében egy pont, a melyet érintetlenül nem hagyhatunk s a mely így szól: „átmeneti intézkedéskép 5 évig megengedhetőnek véljük, hogy a gazdasági élet terén maguknak kiváló érdemeket szerzett egyének is alkalmazhatók legyenek gazdasági felügyelőkül.“ Ha ezen pontban kifejezett feltevés szigoruan betartatik, ugy azt csak méltányolni tudjuk és ellene kifogása senkinek sem lehet, de ha ez egy titkos ajtót képvisel és nyit olyanok számára, a kik maguknak gazdálkodni nem tudtak s a kiknek előkelő származásuk egyedüli kvalifikációjuk, ugy ez határozottan az intézmény productiv voltát kockáztatná és az állást bukott nagyságok menedékévé és valóságos sine curává alacsonyítaná.

Ami a kvalifikációt illeti, az oly széleskörű megbeszéléseknek volt tárgya, hogy a legeltérőbb vélemények merültek fel, a melyekből csak az a nemes versengés tűnik ki, mely szerint mindenki szeretné magát ez állásra kvalifikálnak tekintetni.

Elengedhetlen feltételek, a melyektől tágitani nem szabad, először, a mi különben magától is értetődik, magyar állampolgári jogsultság és erkölcsi kvalifikáció. Másodszor főgymnasiumi, vagy főreáliskolai érettségi bizonyítvány, illetve a hatosztályu reáliskolák idejéből ezeknek elvégzéséről szóló bizonyítvány. Harmadszor gazdasági akadémiai, vagy gazdasági felsőbb tanintézeti végbizonyítvány, megjegyezvén azt, hogy egyenlő előképzettség mellett mindenkor előny-

ben részesüljön az, a ki a magyar-óvári akademiát, illetve azelőtt felsőbb tanintézetet végezte el; mert a magyar-óvári gazdasági szakiskolától az erkölcsi fölényt úgy a multban, mint a jelenben elvitatni nem lehet; híres volt az nemcsak az országban, de az egész kontinensen, ide sereglettek össze az ifjak nemcsak a külföldről, de az ország minden részéből, még olyan helyekről is, ahol voltak gazdasági tanintézetek. Ha talán nem is volt és jelenleg sincs lényeges eltérés a tanrendben, de mindig volt és van a tanfériakban, akik közül mindenkor a legjobb erők működtek és működnek Óváron. Ez tény, a melyen átsiklanunk nem lehet és nem szabad csak azon okból sem, mert az érdemeket elismerni és méltányolni kötelesség különösen akkor, a midőn éppen a magyar-óvári akademia volt különösen kitéve a legujabb időben is a kiméletlen támadásoknak olyanok részéről, akik azt nem ismerik, hanem a gyakorlatot istenítik, az elméletet pedig csak amolyan alárendelt mellékesnek tartják; ámbár éppen nem helyeselhető az ellenkező szélsőségbe csapongó azon — említettem — irány, hogy a budapesti egyetemen erigáltassék egy gazdasági facultás; lehetünk mi jó gazdák doctori jelleg nélkül is.

Legkülönösebbnek tartom mégis a felügyelők kvalifikációjánál azt a tekintélyes helyről eredő felfogást, a mely az előképzettségre súlyt nem fektet, aképen okoskodván, hogy az érettségit végzett hallgató sem tanulhat többet a gazd. tanintézetben, mint például a 6. osztályt végzett. Ez az okoskodás alapján helytelen, mert akinek szélesebb körü alapis-

meretei vannak, abban több a szellemi önállóság, a melynél fogva ugyancsak szélesebb körben tudja érvényesíteni és értékesíteni későbbi tanulmányait; de föltéve, hogy ez nem áll, akkor is megdönthetlen axióma marad az, hogy aki többet tanult, többet is tud. Már pedig ha a cselédeknel szívesen részesítjük előnyben azt, a ki például jól és szépen tud írni, esetleg több nyelvet beszél, miért kellene tehát kivételt tenni ezen természetes szabály alól a gazdasági felügyelőknél? Ha tehát az előképzettség nem bir fontossággal a gazdasági pályán, akkor minek vágyódni gazd. főiskola után, de akkor nincs célja a gazdasági akademiának, hanem legyenek földművelési iskolák. A szakoktatást ennek alapján akkép kellene reformálni, hogy e pályára mindenki kvalificált legyen; hogy mi lenne ennek a következménye, azzal alig vetettek számot az említett tekintélyes helyen.

Végre negyedszer okvetlenül megkivántatnék a kinevezendő gazdasági felügyelőtől, hogy 6—8 évet töltött legyen gazdaságok önálló vezetésével, a melyet például irodában eltöltött szolgálati idő pótolni sehogy sem képes; ezen körülményt figyelemem kívül hagyni szintén nem szabad.

Sehol sem boszlná meg magát jobban a szigoru feltételek elhanyagolása és az érdem nélkül való protektio, mint éppen a gazdasági felügyelők kinevezésénél az ily eljárás nemesak hogy koczkáztatná, sőt tán meg is semmisitené a várt eredményt, de könnyen visszahatást szülne a közérdek rovására.

A gazdasági felügyelők mielőbbi teljes számban való kinevezése igen szükséges, azért a részleges ki-

nevezés, vagy a helyettesítés eszméjét — különben is mint meghaladott álláspontot — helyteleníteni kell.

Gazdasági felügyelőink kezeibe — ugyyszólván — letéteményezve van mezőgazdaságunk haladásának, boldogulásának nemzetgazdaságilag fontos kérdése; tehát ez korántsem amolyan sine cura állás, a milyennek sokon képzelik. Betöltésénél nagyon kívánatos, hogy minden körülmény nagyon is lelkiismeretesen fontolóra vétessék, mert például, a ki községekkel és községi ügyekkel soha nem foglalkozott, szóval nem ismeri a községi viszonyokat, az sok nehézséggel fog találkozni, a melyeknek leküzdésére kell első sorban törekvését irányítani és csak azután foghat hozzá feladatának érdemleges megoldásához.

Módot kell nyújtani a felügyelőnek arra, hogy ugy szellemileg, mint anyagiilag oly tekintélyes helyzetnek lehessen urává, a melyről magasztos, de nehéz feladatát szellemi és anyagi nehézségek közbejötte nélkül oldhassa meg, miért is ha ezen körülményekre, vagyis a szellemi, erkölcsi és társadalmi kvalificatióra, tovább a megfelelő szükséges anyagi javadalmazásra kellő suly nem fektettetik, — mint tényleg az előirányzatban a legutóbbira — ugy a cél el van tévesztve.

Végszó.

Legfőbb vonásaiban vázoltam az imént mezőgazdaságunk állapotát, reá mutatva a főbajokra, azok előidéző okaira és az orvoslás módozataira. Sokat, nagyon sokat lehetne még e tárgyról írni, különösen ha részletezésekbe bocsájtkozni akarnánk, de nem tartom ezt részemről föltétlenül szükségesnek, mert a bajok diagnózisa mindenképen csak egy körülményre, a szakértelem és érdekképviselőt mellőzésére és hiányára vezethető vissza.

Az elmondottak alapján tehát egyéni szerény okoskodásom folytán arra a feltevésre illetve következtetésre jutottam, hogy: ha mezőgazdaságunk ügyeit — miként minden egyéb szakmánál — kizárólag szakértő közegek rendeznék és vezetnék, menten minden illetéktelen beavatkozásoktól és befolyásoktól: úgy megnyernők azt a esalhatatlan orvosszert, a mely a bajok enyhülését sőt idővel teljes megszűnését bizonynyára eredményezné.

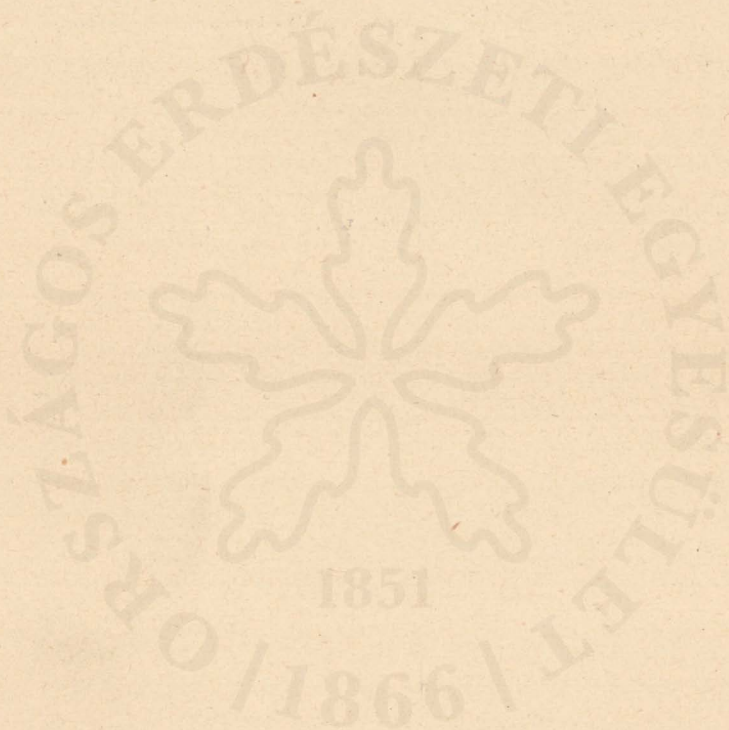
Ha azonban a szakképzettségre súly nem fektetik és az továbbra sem respektáltatik s végre ha a helyes alapokon nyugvó érdekképviselő nem léte-

sittetik: úgy a szakértelem illusoriussá, a szakoktatás feleslegessé válik; mert minden szakmának a világon egyedüli fenntartója, előmozdítója és fejlesztője a maga mestere, a ki pedig valaminek nem mestere, az megrontója annak!

1851

/1866/

TARTALOM.

I. ÁLTALÁNOS RÉSZ.

	Lap
1. Mezőgazdaságunk állapota a multban és a jelenben általánosságban	7
2. Mezőgazdasági munkás viszonyaink	17
3. Közlekedési viszonyaink	30
4. Állattenyésztésünk és növénytermelésünk főhibája	34
5. Fásítás a mezőgazdaságban	37
6. Bérleti rendszer és a házi kezelés	48
7. Kisbirtokosaink gazdálkodása	60
8. Gazdasági szakoktatásunk	66
9. Megoldási módozatok	78

II. KÜLÖNLEGES RÉSZ.

1. Gazdasági felügyelők szükségessége	94
2. Gazdasági felügyelők feladata	111
3. Gazdasági felügyelők állása és kvalifikációja	107

